

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

KAZAKİSTAN SİYASİ SİSTEMİNİN GELİŞİMİ VE ÖZELLİKLERİ (1991-2021)

Hacı Hasan ÇETİN

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

KAZAKİSTAN SİYASİ SİSTEMİNİN GELİŞİMİ VE ÖZELLİKLERİ (1991-2021)

Hacı Hasan ÇETİN

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

ÖZET

ÇETİN, Hacı Hasan. *Kazakistan Siyasi Sisteminin Gelişimi ve Özellikleri (1991-2021)*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2022.

Bu çalışmada, 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Kazakistan Cumhuriyeti'nin jeopolitik ve siyasi özellikleri, Sovyet Birliği yönetim sisteminin kaldırılması, kuruluşundan bu yana demokrasiye geçiş sürecinde izlediği siyasi reformlar stratejisi ve bu yolda karşılaştıkları sorunlar ele alınacaktır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ülkenin mevcut şartlarını dikkate alarak kabul edilen Anayasalar ve Anayasa değişikliklerinin yanı sıra ülkenin ciddi ekonomik sorunlarının siyasi sisteminin gelişimine etkileri incelenecektir. Bununla birlikte Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Başkanlık sisteminin gelişimi (güçlü ve geniş yetkili Başkanlık sisteminin kurulması, 2000'li yıllarda yapılan reformlar aracılığıyla Parlamento yetkilerinin genişletilmesi), çok partili sistemin kurulması, idari ve adli sistemlerin yeniden düzenlenmesi konuları araştırılacaktır. 2000'den sonraki dönemde Kazakistan'da demokratikleşme reformlarının iki aşamada gerçekleştirildiğini görebiliyoruz. İlk aşamada, 2007 yılı reformları ile ülkede liberal reformların başlatıldığı ve devlet yönetiminde yeni dengelerin oluşturulmaya çalışıldığı ve en önemli olanı ise, Kazakistan'ın demokratik gelişimi yolunda önemli adımların atıldığı kaydedilmiştir. İkinci aşamada ise, 2017 yılında gerçekleştirilen reformlarla Parlamento ve Meclis yetkilerinin genişletilmesi aracılığıyla güçlendirilmesi, adeta sınırsız yetkilerle donatılmış "süper başkanlık" olarak adlandırılan sistemden, daha uygun ve demokratik bir başkanlık sistemine geçiş olarak değerlendirilebilir. Bağımsız Kazakistan devletinin gelişmesinde ve bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasında Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in çok büyük ve önemli bir rolü vardır. Çalışmada Nazarbayev'in önemi ayrıca incelenecektir.

2019 yılı Mart ayında Nursultan Nazarbayev'in kendi iradesiyle Cumhurbaşkanlığı makamından istifası, Orta Asya siyasi tarihinde daha önce görülmemiş bir olaydır ve Nazarbayev'in olgun siyasetinin bir tezahürüdür. Kasım Cömert Tokayev'in Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi, Kazakistan'da siyasi iktidar geçişinin olgun ve sıkıntısız bir şekilde gerçekleştirilebileceğini göstermiştir.

Anahtar Sözcükler

Kazakistan, siyasi sistem, başkanlık, Orta Asya, Nazarbayev, Tokayev

ABSTRACT

CHETİN, Hacı Hasan. *Development and Characteristics of Kazakhstan political System (1991-2021)*, Master's Thesis, Nevşehir, 2022.

In this study, the geopolitical and political characteristics of the Republic of Kazakhstan, which gained its independence in 1991, the abolition of the communist totalitarian system, the political reforms strategy it has followed in the transition to democracy since its establishment, and the problems they have faced on this path will be discussed. After the collapse of the Soviet Union, the effects of the Constitutions and constitutional amendments adopted by considering the country's current conditions and the country's severe economic problems on the development of Kazakhstan's political system will be examined. In addition, the development of the Presidential system in the Republic of Kazakhstan (the establishment of a Presidential system with solid and broad authority, the expansion of the powers of the Parliament through the reforms made in the 2000s), the establishment of the multi-party system, the reorganization of the administrative and judicial procedures will be investigated.

After 2000, we can see that the democratization reforms in Kazakhstan were carried out in two stages. At the first stage, it was noted that liberal reforms were initiated in the country with the reforms of 2007, new balances were tried to be created in the state administration, and the important thing was that essential steps were taken towards the democratic development Kazakhstan. In the second stage, strengthening the powers of the Parliament and the Assembly through the expansion of the capabilities of the Parliament with the reforms carried out in 2017 was evaluated as a transition from the system described as "super-presidential" in the Western world to a more democratic presidential system. The first President of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, has a tremendous and vital role in developing the independent Kazakhstan state and ensuring regional peace and stability. In the study, the importance of Nazarbayev will also be examined. Nursultan Nazarbayev's resignation from the Presidency of his own will in March 2019 is an unprecedented event in the political history of Central Asia. It is a manifestation of Nazarbayev's mature politics. The election of Kasım Cömert Tokayev as President has shown that the transition of political power in Kazakhstan can be realized mature and trouble-free.

Keywords

Kazakhstan, political system, Presidency, Central Asia, Nazarbayev, Tokayev

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM : SOVYETLER BİRLİĞİ’NİN DAĞILIM SÜRECİ VE BAĞIMSIZ KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ’NİN KURULUŞU	3
1.1. SOVYETLER BİRLİĞİ’NİN YÖNETİM SİSTEMİ VE 1980’Lİ YILLARDA GİRDİĞİ KRİZ	3
1.2. M.GORBAÇOV’UN BAŞLATTIĞI “PERESTROYKA/ YENİDEN YAPILANMA” VE “GLASTNOST/ŞEFFAFLIK” REFORMLARI VE KAZAKİSTAN’DAKİ DURUM	8
1.3. SSCB’NİN DAĞILIM SÜRECİ	13
1.4. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ’NİN KURULUŞU VE ÖZELLİKLERİ	17
2. BÖLÜM : YENİ KURULAN KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ’NİN YÖNETİM SİSTEMİ: DEMOKRASIYE GEÇİŞ	22

2.1. CUMHURİYETİN İLANI VE KAZAKİSTAN ANAYASALARI (1993 VE 1995): PARLAMENTO SİSTEMDEN BAŞKANLIK SİSTEMİNE GEÇİŞ	22
2.2. YENİ KAZAKİSTAN'IN YENİ YÖNETİM SİSTEMİ (YASAMA, YARGI VE YÜRÜTME)	27
2.2.1. Yasama	28
2.2.2. Yargı	29
2.2.3. Yürütme	30
2.3. CUMHURBAŞKANLIĞI ENSTİTÜSÜNÜN GELİŞİMİ VE NURSULTAN NAZARBAYEV	32
2.4. EKONOMİK REFORMLAR (PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ, ÖZEL MÜLKİYET, PARA REFORMU VS.)	37
3. BÖLÜM: BAĞIMSIZLIK DÖNEMİNDEKİ SİYASİ REFORMLAR	42
3.1. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN 2030 VE 2050 GELİŞME STRATEJİLERİ	42
3.2. 2007 SİYASİ REFORMLAR VE SONUÇLARI	49
3.3. 2017 SİYASİ REFORMLAR VE SONUÇLARI	52
3.4. İKTİDARIN EL DEĞİŞİMİ: BİR DÖNEMİN BİTİŞİ Mİ? YENİ DÖNEMİN BAŞLANGICI MI?	56
SONUÇ	61
KAYNAKÇA	64
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	72

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 : Kazakistan Cumhuriyeti Haritası	18
Şekil 2: Kazakistan Cumhuriyeti'nin 1995 Anayasasına göre Yönetim Sistemi	27

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sosyalist yönetim sisteminin çökmesi sonucunda Orta Asya'da beş bağımsız devlet kurulmuştur. Rusya Federasyonu ile 7200 km'lik sınırı olmasıyla en uzun sınırları olan sınırdaş ülkedir. 16 milyonluk nüfusunun içinde ise Kazak nüfusu azınlık durumunda olmakla birlikte Rus nüfusu ülke içinde önemli bir yere sahipti. Ayrıca Kazakistan'ın Orta Asya'nın merkezinde hiçbir denize kıyısı olmaması sebebiyle batıyla olan bağlantısı da yine de Rusya üzerinden sağlamak zorunda olması gibi sebepler neticesinde, Rusya'nın siyasi yapısından ve yürüttüğü siyasetinden en çok etkilenen Kazakistan Cumhuriyeti'dir. Aynı zamanda yüz ölçümü bakımından bölgenin en büyük, yeraltı kaynakları bakımından en zengin ülkesidir. Avrasya'nın "kalbinde"/merkezinde bulunması ve Rusya, Çin, İran, Afganistan gibi önemli aktörlerin bağlantı yollarında yer alması, tüm küresel güçlerin dikkatini bu bölgeye çekmektedir. Bu nedenle, Kazakistan'ın son zamana kadar pozitif ve istikrarlı gelişimi, ülkeye güven sağlanması bakımından da çok önemlidir.

Kazakistan'ın bağımsızlık dönemindeki başarılı gelişimi, ülkenin ciddi güvenlik sorunlarını barışçıl bir şekilde çözebildiğini, ülkenin sosyalist rejiminden demokrasiye geçiş sürecinde adım adım siyasi reformları uyguladığını ve bu bağlamda Orta Asya bölgesinin öncüsü olduğunu göstermiştir. Bu süreç içinde Kazakistan'ın birinci Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in çok büyük rolü vardı.

Tez Çalışması Konusunun Önemi

Orta Asya bölgesinde lider ülke haline gelen Kazakistan'ın siyasi sisteminin ve özelliklerinin yanı sıra siyasi reformlar stratejilerinin araştırılması, benzer bir şekilde Sovyet Birliği'nin dağılımından sonra bağımsızlıklarına kavuşan ve siyasi değişimler yaşıyan diğer Orta Asya ülkeleri için siyasi gelişmeleri konusunda model olabilmesi bakımından da bu çalışma önemlidir.

Ayrıca post-Sovyet coğrafyasında kurulan Cumhuriyetlerin farklı siyasi gelişim yollarının planlaması ve izlenmesi, bunların gerçekleştirilme sürecinde farklı olayların ve gelişmelerin yaşanmasının yanı sıra gelinen nokta bakımından analize edilmesine katkıda bulunacağı da beklenmektedir. Kazakistan'ın bölgenin öncüsü olmasıyla birlikte

Ocak 2022’de Kazakistan’da yaşanan olaylar yapılan siyasi reformların yine de yeterli olmadığını, iktidarın halkın taleplerini yeterli derecede karşılamadığını göstermiştir.

Tez Çalışmasının Kapsamı

Çalışma Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecini müteakip kurulan Kazakistan Cumhuriyeti’nin bugüne kadar gerçekleştirilen siyasi reformlar ve gelişmelerinin yanı sıra gelişme stratejileri ve başkanlık sisteminin gelişimini kapsamaktadır. Böylece bu çalışma Kazakistan’ın siyasi gelişimi konusunda Türkçe bilimsel literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Tez Çalışmasının Yöntemi

Çalışma esnasında konu ile ilgili daha önce yazılan yüksek lisans tezleri, doktora tezleri ve akademik makalelerden yararlanılarak özgün bir çalışma oluşturulmaya çalışılacaktır.

Çalışmada faydalanılacak veriler; Kazakistan Cumhuriyeti anayasası, kanunlar, cumhurbaşkanlığı kararnameleri, ulusal ve uluslararası bilimsel yayınlar, açık kaynaklardan toplanan verilerden oluşacaktır.

Tez Çalışmasının Amacı

Bu çalışmanın amacı, bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti’nin kuruluşundan 2021 yılına kadar siyasi sisteminin gelişimini incelemekle birlikte bu gelişimi etkileyen unsurları ve ortaya çıkan sorunları tespit etmektir; ülkenin özelliklerine bağlı olarak ülke yönetimi tarafından belirlenen 2030 ve 2050 Gelişme Stratejilerini inceleyerek, Kazakistan’da gerçekleştirilen siyasi reformları aşama aşama araştırarak, önemini ortaya koymaktır; Kazakistan Cumhuriyeti’nin gelişmesinde Nursultan Nazarbayev’in rolünü göstermektir, Kazak siyasi hayatındaki 2019 yılında gerçekleşen iktidar değişikliklerinin değerlendirilmesini yapmaktır; mümkün olduğu kadar Ocak 2022’de Kazakistan’da yer alan olayların muhasebesini yapmaktır.

1. BÖLÜM

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILIM SÜRECİ VE BAĞIMSIZ KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU

1.1. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN YÖNETİM SİSTEMİ VE 1980'Lİ YILLARDA GİRDİĞİ KRİZ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, 1917 Ekim Devrimi sonrasında askeri temellere dayalı kurulan ve bir devlet çatısı altında varlığını 1990'lı yıllara kadar devam ettirmiş çok uluslu bir yapıdır. Söz konusu birlik, 53 milli devlet kuruluşunu ve 110'dan fazla milleti kapsamaktadır. Bu birleşme kendi iradeleri veya zorunlu birliktelik ile gerçekleşmiştir. Nihai olarak SSCB, heterojen yapıda çok uluslu, çok-dilli ve çok dinli ve doğal olarak çok-kültürlü içerik taşımaktadır (Sancaktar, 2011:440).

Bununla birlikte dünyanın en geniş coğrafyasında ve çok zengin doğal kaynaklara sahip olan Sovyetler Birliği'nde sosyalist sistemi pratikte uygulanma imkanı bulmuştur. XIX'uncu yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da Marksizm¹ ortaya çıkmıştır. Marksist sosyalizm, ilgi çekici bir özellik olmak üzere, Rus aydınları arasında da yayılmıştır. Hâlbuki Karl Marx, kendi fikir sistemini kurarken, hiç önem vermediği ve aklına gelmeyen devlet, Rusya idi. Marx, bir proleter ihtilalinin gerçekleşmesi için en elverişli atmosferi, en ileri endüstriye ulaşmış olan İngiltere'de görmüştü. Rusya'nın endüstrileşmemiş tarımsal ekonomik yapısı, burjuva ve işçi sınıflarının net bir şekilde olmamalarından dolayı Rusya, Marx'ın düşünce ve ümitlerinde yer almamıştır. Çünkü Marksizm ideolojisine göre, sınıflar savaşının neticesinde toplum ilerler ve tarih sınıf savaşlarından ibarettir.

¹ Marksizm, Karl Marx'ın görüşlerini temel alan siyasal, ekonomik ve felsefi sistemin adıdır. Marksizm'in ideolojik alanda temel kuramı sınıflar savaşı kuramıdır ve bu savaşın zorunlu sonucu olarak proletarya diktatörlüğüne ve oradan da toplumsal eşitlik ve özgürlük dünyası komünizme varılacağını öngören bir öğretisi olarak tanımlanır.

Çok ilginç olanı, Marksist öğretisinin tüm bu temel önşartları ve varsayımları, Rus öncü ve aydınlarının Marksizmi benimsemesine engel olmadı ve Marksizmi siyasi sistem olarak gerçekleştiren yine de Rusya olmuştur. XIX. Yüzyılın sonunda Rusya’da Marksist gruplar ve örgütler ortaya çıkmaya başladı, 1898 yılında Sosyalist - Demokratik İşçi Partisi kuruldu. Yıllar süren mücadele sürecinde, bir yandan bu parti Menşevikler ve Bolşevikler (1917 Ekim devrimini gerçekleştirecekler ve 1918 yılında kendilerini Komünist Partisi olarak ilan edecekler) ve olarak bölündü; diğer yandan 1904-1905 yıllarında Rus-Japon savaşı patlak vermesinden sonra 1905’te gerçekleşen devrim sonucunda Rus çarı II. Nikolay yasama organı olarak Duma’yı kurdu, ama istenmediği için reformlar ve değişim fazla mesafe alamadı neticesinde anayasal monarşi olarak kurulamadı. 1914’te başlayan I. Dünya savaşı Rusya’yı tam çıkmazın içine sokmuştu. İktidarın iç ve dış politika sorunlarına çözüm üretememesi ülkeyi derin krize soktu, ülkede protestolar baş gösterdi, Şubat 1917’de Menşevik devrimi yaşandı, ancak Çar’ın tahttan feragat etmesine rağmen, yine de Rusya’nın sorunlarını çözememesinin yanı sıra yöneticileri arasında, Geçici Hükümetin başında bulunan Kerenski ile ordu başında olan general Kornilof arasında anlaşmazlık çıkınca Vladimir Lenin’in başkanlığını yürüttüğü Bolşevik Partisi 1917 Ekim devrimini yaparak, Hükümet’e el koydu (Gürkan, 1964:161).

Brest Litovsk anlaşması ile I. Dünya savaşından çekilen Bolşevik Rusyası, ülkede sosyalist rejimin kurulmasını ve devam etmesini, Rusya’ya bağlı tüm idari birimlerin yine de kendi bünyesinde kalmasını amaçladı. I. Dünya savaşından çekildikten sonra Sovyet Rusyası iç politika meselelerinin çözülmesine odaklandı. Bu dönemden itibaren SSCB’de toplam 4 Anayasa kabul edilmiştir: SSCB devlet olarak tam oluşmadan önce 1918 yılında ilk kabul edilen Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyetinin (RSFSR) Anayasası, ülkenin asker ve köylülerden kurulan bir Cumhuriyet olduğunu beyan eder; 1924 Anayasası ülkeyi federal bir cumhuriyet haline getirmiştir ve bünyesinde 7 cumhuriyet barındırdığını ilan etmiştir (Rusya, Beyaz, Ukrayna, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Transkafkasya Cumhuriyetleri); 1936 Stalin Anayasası ile federatif yapı, yasama, yürütme ve yargı şekillenmiştir; en son Anayasa 1977 yılında kabul edilmiştir (Gürkan, 1964:180-181).

Sovyetler Birliği, 1936 Anayasası ile 11 birlik cumhuriyetinden oluşmaktaydı.

Kendi içinde de özerk cumhuriyet, bölge ve eyaletler barındıran bu Cumhuriyetler uluslararası ilişkileri ve dış politika, iç örgütlenişi ve düzeni, ekonominin genel yönetimi, hukuksal ve kültürel örgütlenmenin genel yönetimi konusunda federal devlete, merkez Moskova'ya bağlı idi (Konstitutsii SSSR i RSFSR (1918-1978)).

Devlet iktidarının temel yasama organı, iki meclisli Yüce/Yüksek Sovyet idi. Ülkenin parlamentosu sayılan Yüksek Sovyet'in meclislerden birisi, Birlik Sovyet'i, Sovyetler Birliği'ndeki halkların bütünü, diğeri Milletler/Cumhuriyetler Sovyeti ise federe cumhuriyetleri ve özerk bölgeleri temsil eder. Yürütme organını oluşturan Bakanlar Kurulu'nu seçen de bu Yüksek Sovyet'tir. Sovyetler Birliği'nde, Batı ülkelerinden farklı olarak güçler birliği, hiyerarşi ve dikey bir yetki paylaşımı vardı. Bütün yetki senede iki defa toplanan Yüksek Sovyet'e aitti. Yüksek Sovyet yürütme organı olan Yüksek Sovyet Presidiumu'nu ve Yüksek Mahkemeyi seçer, aynı zamanda genel savcığı tayin eder. Prezidyum, ondan aldığı yetkileri onun adına kullanır, Bakanlar Kurulu da alınan kararları uygular. Sovyetler Birliği'nde, bilindiği üzere, tek partili sistem mevcuttu. Bu parti de, Sovyetler Birliği Komünist Partisi idi, ülkenin tüm önemli kararları parti kongresinde kabul edilirdi ve bu kararlar devletin siyasal yaşamında bir aşama niteliği taşırdı.

SSCB merkeze bağlı sosyalist plana dayanan ekonomi sistemine sahip idi. SSCB'nin ekonomik temelini üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti oluşturur. SSCB'de özel mülkiyet kaldırılmıştır. Ekim Devrimi'nin hemen sonrasında Bolşevikler, ülkedeki tüm fabrikaları, üretim tesisleri ve bankaları bedelsiz kamulaştırmıştır. Ekim devriminden hemen sonra ülkede başlayan iç savaş şartlarında Bolşevik lideri Vladimir Lenin Savaş Komünizmi politikasını ilan etmiştir ve üretimin bir kısmına devlet el koymuştur. 1921 yılında Bolşeviklerin zaferinin ardından üretimin canlanması ve sanayi kalkınmanın sağlanması için Yeni ekonomi politikası ilan edilmiştir (Trueman, 2015). Ekonominin hızlı kalkınmasını sağlayan bu politikadan sonra, Stalin'in inisiyatifiyle 1927 yılında planlı ekonomiye geçiş sağlanmıştır ve 1928 yılından itibaren ülkenin beş yıllık kalkınma planları uygulanmaya başlamıştır. Bu şekilde SSCB kısa bir süre içinde sanayi kalkınmasını gerçekleştirmiştir.

II. Dünya savaşındaki zaferi SSCB'ye sosyalizmin yayılmasını, Doğu Avrupa'da

sosyalist devletlerin kurulmasını, Varşova Pakti'nin ve Comecon adlı ekonomik işbirliğinin kurulmasını sağlamıştı. Böylece II. Dünya savaşında ağır maddi kayıplar veren SSCB ekonomik olarak toparlanmaya başlamıştı. Ağır sanayinin gelişmesiyle öne çıkan SSCB, aynı zamanda SSCB ve ABD arasında başlayan soğuk savaş şartlarında silahlanma yarışına girerek dünyada önemli silah üreticisi ve ihracatçısı haline gelmiştir.

Planlı Sovyet ekonomisi 1980'li yıllara kadar pozitif büyümeye devam ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte, SSCB'nin ekonomik büyümesi 1970'li yıllardan itibaren azalmaya başladığını, 1980'li yıllarda dünyada en büyük üçüncü ekonomi olduğunu (Japonya'dan sonra) ve bunun farkında olan Sovyet yönetimi 1980'li yıllarda ekonominin canlanması için reformlar düşündüğünü belirtmekte fayda vardır (Gregory, 2004:243; Abdullayev ve Elma, 2009:72).

Özsoy'a göre (2006: 164) sosyalist sistem ancak ağır sanayide ve sosyal güvenlik sisteminde başarılı olabilmıştır. Bununla beraber sosyalist sistemde tam istihdamı yakalama arayışı, teknolojik üretim yerine yoğun emekli üretimde ısrar edilmesi ve yönetsel zafiyetler nedeni ile ekonomik durgunluk ile karşılaşmıştır. Dünyanın Gayri Safi Milli Hasıla olarak dev ekonomilerinden birisine sahip olan SSCB, merkezi planlama yoluyla arz- talep dengesini kuramamıştır. Nitekim nitelik ve hacim itibari ile talebe hitap etmeyen arz doğal olarak mal stoklarını arttırmıştır. Devam eden süreçte ABD ile silahlanma yarışına girilmesi ekonomik yatırımları olumsuz etkilemiş, tarım sektöründe ve tüketim malları üretiminde yetersiz kalmıştır. Bu çerçevede sosyalizm, sanayi toplumu aşamasında iken, verimliliğin ön plana çıktığı dünya şartlarında tıkanıp kalmış; uzay yarışlarına katılan bir imparatorluğun insanları, dünya standartlarında ortalama bir hayat seviyesinden bile mahrum kalmışlardır. Sonuçta, Sovyet sosyalist sistemi, ekonominin arz ve talep gibi karşı konulamaz güçleriyle savaşmanın bedelini ona yenik düşerek ödemiştir (Özsoy, 2006: 164).

1980'lerin ortalarından sonra ekonomik kriz ile çıkmaza giren sistem siyasi krizi tetiklemiş ve merkezi yönetimin gücü zayıflamıştır, bunun aksine Birlik Cumhuriyetler'in yönetimi ise güçlenmeye başlamıştır. Güç kullanarak ve zorla yapılagelen uygulamalar sonucunda ortaya çıkan etnik sorunlar, merkezi gücün zayıflaması ile patlak vermiştir. Bu da Sovyet Birliği'nin dağılmasına yol açan başlıca

unsurlardan biri olmuştur (Şadıhanov, 2006: 2).

Bu kapsamda güç tahkimatı yapmak isteyen SSCB, otoritesi altındaki Cumhuriyetler içinde en çok baskı Kazakistan'da gerçekleşmiştir. Kazakistan'da yaşayan yerli halk Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği döneminde Rusya ve diğer Slav kökenli cumhuriyetlerden alınan göç ile birlikte bilinçli bir demografik değişiklik çabasının sonucu olarak kendi topraklarında azınlıkta kalmışlardır. Devlet aygıtı ve Komünist parti yönetiminde Slav kökenliler egemen olmuşlardır. Devamında gelişen 16 Aralık 1986 yılında başlayan Jeltoksan olayları², Merkez'in emir-komuta sisteminde direnmesine rağmen Kazakistan'da ve Sovyetler Birliği'nde reformların gelişmesiyle mikro milliyetçiliğin harekete geçtiğini ve Merkezi yönetim otoritesine boyun eğmeyeceğini göstermiştir. Söz konusu olaylar, Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetlerindeki milliyetçi hareketlerin başlamasını tetiklemiş ve domino etkisini yaratarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasında önemli bir rol oynamıştır (Şadıhanov, 2006: 6-7).

Tüm bu bilgilerin ışığında Sovyetler Birliği'nin dağılmasında tek bir faktör yerine çok boyutlu bir etkiden söz etmek yerinde olacaktır. Bu faktörleri sıralamak gerekirse, “çeşitli halklardan tek sovyet insanı” yaratılmaya çalışılan Sovyetler Birliği'nde milli hakların zedelenmesi, sosyo-ekonomik sorunların iyileştirilmemesi, planlı ekonominin küreselleşen dünya piyasa ekonomisine ayak uyduramaması ve yoksullaşma, ekonomik krizin büyümesine yol açmıştır. “Ekonomik kriz sonrasında Merkezde oluşan siyasi kriz ve Gorbaçov'un başlattığı reformların başarısızlığı, bölgesel etnik çatışmaların şiddetlenmesine ve milli cumhuriyetlerin Merkez'den uzaklaşarak bağımsızlık yoluna girmelerine neden olmuştur. Bağımsızlık yolunda farklı yıllarda Azerbaycan, Gürcistan, Letonya, Litvanya, Kazakistan, Özbekistan'da başlayan halk hareketleri, Sovyet askerleri tarafından acımasızca bastırılmıştır. Ancak devam eden bölgesel sorunlar ve milliyetçilik hareketleri Sovyetler Birliği'nin

² Aralık 1986'da kendisi Rus asıllı olan ve Kazakistan'a yabancı olan Genadiy Kolbin'in, Kazakistan'ın üst yönetimine atanması, Kazakistan tarihinde “Jeltoksan” adıyla anılan, dönemin başkenti Almatı'da Komünist partisinin ulusal siyasetine karşı Kazak gençlerinin ciddi eylemlerine sebep olmuştur. Kolbin'in atanması Kazakistan'da çok büyük bir tepki uyandırdı ve bir anlamda Kazak milliyetçiliğini tetikleyen önemli bir olay olarak tarihe geçti ve yüzlerce kişinin ölümü ve sekiz binden fazla tutuklamaya neden olmuştur. Jeltoksan olayları, Merkez Moskova'nın ‘Rus olmayan’, diğer ülkelere karşı uyguladığı siyasetinin asıl sömürge siyaseti olduğunu açıkça göstermiştir.

dağılma sürecinde etkili olarak yeni bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur” (Şadıhanov, 2006: 20).

Özetle, XX. yüzyılın başında kurulan Sovyetler sosyalist sisteminin XX. yüzyılın sonunda çökmesinin birçok sebebi vardır: kendi iç politikasında çözülemeyen ekonomik, ideolojik, teknolojik, sosyal ve milli meselelerle birlikte Batı ile yarışmaya odaklanan dış politikasında da ciddi sorunlar yaşamıştır. Tüm bunlar sonunda Sovyetler Birliği devletinin çöküşünü hazırlamıştır.

1.2. MİHAİL GORBAÇOV’UN BAŞLATTIĞI “PERESTROYKA/ YENİDEN YAPILANMA” VE “GLASTNOST/ŞEFFAFLIK” REFORMLARI VE KAZAKİSTAN’DAKİ DURUM

SSCB özellikle 1980’li yıllara gelindiğinde ekonomik kriz ve onun etkileyeceği siyasi krizlerin önüne geçme arayışında olmuştur. 1964 yılından itibaren Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevini üstlenen Leonid Brejnev’in 1982 yılında 75 yaşında ölümü üzerine Yuriy Andropov SSCB Komünist partisi Genel Sekreteri seçilmiştir. Bu göreve gelebilmek için Devlet Güvenlik Komitesi Başkanı görevinden istifa eden Yuriy Andropov ekonomik reformlara ve yolsuzlukla mücadeleye başlamıştır. Ancak sağlık sorunlarından dolayı 1984 yılında vefat eden Andropov’un yerine 72 yaşında olan ve Andropov’un eski rakibi olan Konstantin Çernenko Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevine seçildi. Ancak zaten göreve geldiği zaman da hasta olan Çernenko’nun iktidar süresi pek uzun sürmedi. Mart 1985’te vefat eden Çernenko’nun yerine Genel Sekreterliğe Mikail Gorbaçov seçilmişti (Sancaktar, 2011:526).

Diğer üyelerden farklı olarak Mikail Gorbaçov’un çok genç yaşta kariyer yaptığını belirtmek gerekir. 1980 yılında Komünist Partisi’nin yürütme organı olan Politbüro’ya üye olarak kabul edildiğinde Mikail Gorbaçov 49 yaşında idi ve böylece Gorbaçov, Politbüro’nun “en genç üyesi” olmuştur. Aynı şekilde Stalin’den (50) sonra

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevini üstlenen en genç (54) lider olmuştur.

Gorbaçov'un akademik reform danışmanları, Sovyetler Birliği ekonomisinin Batı ülkelerine açılması, işletmelere daha fazla yetki verilmesi ve devlet bürokrasisi gücünün azaltılması gibi küçük çaplı düzenlemelerle siyasi sistemin değişmeden ekonomik krizden çıkabileceğini öngördüler. Aslında Çin'in gelişmesine benzeyen bu reformların başında önemli veya temel değişimler öngörülmedi. Bununla birlikte daha yaşlı Politbüro üyeleri de genellikle radikal reformlara karşı idi. Ancak sadece "kozmetik" olarak düşünölen reformlar kontrolden çıkarak, siyasi sistemin ve Komünist partisinin de sonunu getirecektir (Gregory, 2004:245).

Ekonomik ve ona bağlı olarak siyasi kriz ile ilgili SSCB lideri Mihail Gorbaçov, sosyalist modelin gereği olarak esneklik içermeyen merkezi planlamadan kaynaklandığını düşünmüştür. 1973 yılındaki petrol krizi sonrası dünyada genel olarak talep yanlı politikaların iflası ve arz yönlü politikaların öne çıkışı bir bakıma SSCB'yi de etkilemiştir. Piyasa hakimiyetine inanan Neo-liberal politikaların tek geçer akçe olarak sunulması arz-talep dengesi kurallarına uygun hareket etmeyen ve ekonomik kriz yaşıyan SSCB'de yeni reçeteler gündeme gelmiştir. Nitekim Gorbaçov, Şubat 1986'da Perestroika (Yeniden Yapılanma) ve Glasnost (Açıklık) politikalarının kabulünü sağlama yoluna gitmiştir (Özsoy, 2006:170).

Gorbaçov'a göre ekonominin düzlüğe çıkması için atılacak adımların yanında eş zamanlı olarak politik sistemde demokratikleşmeye yönelik hamlelerin yapılması gerekmektedir. Bunun için de Glasnost (Açıklık) politikası uygulamaya konulmuştur. Yani ekonomik alanda yeniden yapılanma (Perestroyka) ile politik sistemin yeniden yapılandırılması (Glasnost) eş zamanlı olarak uygulanmış ve hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Glasnost reformunun ana hedefleri 19. Parti konferansında şu şekilde sıralanmıştır (Sancaktar, 2011: 527) :

"devlet ve parti içi demokratikleşme ve şeffaflaşma, partinin işlevleri ile devletin işlevlerinin bir birlerinden ayrılması, partinin devlet kuruluşlarına, toplumsal örgötlere ve ekonomik kuruluşlara doğrudan talimat vermesi uygulamasını sonlandırma, parti ve devlet bürokrasinin azaltılması, emekçi halk kitlelerinin yönetime dâhil edilmesi, politik ve bireysel özgürlüklerin, çoğulculuğun ve insan haklarının genişletilmesi, uygulanması ve güvence altına alınması, toplumsal özyönetimin geliştirilmesi, ulusal özgürlüklerin arttırılması, uluslar ve cumhuriyetler arası işbirliğinin geliştirilmesi,

hükümet organizasyonunun yetkinleştirilmesi, ademi merkeziyetçilik (merkezi yönetimin zayıflatılması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi), seçim sisteminin demokratik biçimde yenilenmesi, denetleme sisteminin etkinleştirilmesi, hukuk üstünlüğünün pratikte sağlanması, yargı bağımsızlığının güçlendirilmesi ve toplumsal örgütlerin (sendikalar, Genç Komünist Ligi, kadın örgütleri, çevreci dernekler, emekli örgütleri, meslek örgütleri, kültür örgütleri, v.d.) politik sistem içinde daha özgür ve daha etkili hale getirilmesi”dir.

Ekonomik anlamda reformları içeren Perestroyka sekiz temel prensibi içeriyordu:

(1) Üretim araçlarının merkezi dağıtım sisteminin terk edilmesi, bunun yerine üretim araçlarının ticaretinin konması;

(2) Fiyatlar üzerindeki devlet kontrolünün azaltılması, yani fiyatların serbestleştirilmesi;

(3) İşletmelerin devlet bütçesinden değil, kendi kendilerini finanse etmeleri, yani öz finansman uygulaması (hozaschyot);

(4) İşletmeler arası rekabetin sağlanması ve artırılması;

(5) İşletmelerin, devlet talimatları ve planlamaları ile değil, işletme girdi-çıktılarına ve müşterilerin taleplerine göre yönetilmesi;

(6) Dış Ticaret Bakanlığı'nın dış ticaret üzerindeki sıkı tekelinin sona erdirilmesi, tüm bakanlıklara ve işletmelere hem COMECON ülkeleriyle hem de kapitalist ülkelerle dış ticaret yapma ve ayrıca yabancı kapitalist işletmeler ile ortaklık kurma izninin verilmesi;

(7) Ticaret, hizmet ve küçük çaplı üretim sektörlerinde kooperatif işletmelerinin kurulması;

(8) Küçük ölçekli özel işletmelerin kurulması (Sancaktar, 2011: 535).

“Bu politikalar, özetle, ekonomide serbest piyasa mekanizmasına yönelmeyi ve bunun sosyo-kültürel hamlelerle de desteklenmesini, ülkenin dışa açılmasını ve bunların, temel hedefi çoğulcu gerçek demokrasiye ulaşmak olan Glastnost içinde gerçekleşmesini öngörmüştür. Glastnost, özgür basın, toplantı ve din özgürlüğü ile âdil yargı konularında yasal garantiler de vaad etmiştir. Bu çerçevede, özel teşebbüs formlarının yasallaştırılması yolunda radikal adımlar atılmıştır. Fiyatların arz ve talep

şartları içinde belirlenmesi ve devlete ait mülklerin halka satılması yolunda kararlar alınmıştır” (Özsoy, 2006: 170).

Bu dönemde Kazakistan’daki duruma bakacak olursak, ekonomik reformların aynı sosyalist sistem içinde gerçekleştirilmeye çalışılması, hamlığı ve düzensizliği istenilen neticeyi vermekten ziyade daha derin krize neden olmuştur. Bununla birlikte Moskova, Kazakistan ekonomisinin hammadde ve enerji kaynaklarına yönelik vasfını aynen korumuştur ve daha çok maden ve madencilik alanlarına ağırlık vermiştir. Kazakistan’daki yatırımlar, ileri teknolojiyi kullanan sanayi dallarının geliştirilmesi yerine maden ve madencilik için kullanıldı. Kazakistan sanayisinin yarısına yakını Kazakistan yönetimine değil, birlik bakanlıklarına bağlı idi. Bu nedenle bu üretimlerden elde edilen geliri Birlik Bakanlığı kontrol eder, Kazakistan ihtiyaçları ise görmezden gelinirdi (Eski devirden günümüze Kazakistan ve Kazaklar, 2013: 495). Bununla birlikte, en büyük sorun, ekonomide sosyalist ve baskıcı metotların kullanılması ve alttan gelen tüm teklif ve yeniliklere kapalı olmasıydı. Aynı durum Kazakistan’daki tarım ve hayvancılık için de geçerlidir: yönetimin “yukarıdan” sağlanması, asırlarca hayvancılıkla uğraşan ve bu şekilde geçimini sağlayan Kazak halkının tecrübe, birikimi ve geleneklerinin dikkate alınmaması ve sonuç olarak bu sektörlerde de derin krizin yaşanması ve çıkmaza girmesidir.

Bütün bu gelişmeler halkın yaşam seviyesini de olumsuz etkilemiştir. Yoksulluk arttı, fiyatlar arttı, bazı gıdaların kıtlığı yaşandı, saatlerce kuyrukta beklemek alışkanlık haline gelmeye başladı (Eski devirden günümüze Kazakistan ve Kazaklar, 2013: 508). Bunun yanı sıra parti, devlet, ordu ve bürokratlara tanınan imtiyazlar toplumdaki sosyal eşitsizliğin makasını ciddi bir şekilde açmıştır ve sosyal hoşnutsuzlara sebep olmuştur. Bir taraftan Kazakistan’da madenciliğin, petrol işletmesinin, uranyum üretiminin vb. artması aslında büyük gelir sağlarken, bu tesisler direk Birliğe bağlandıkları için Kazakistan’ın sosyal ve kültürel gelişmesi görmezlikten gelindi, hiç yatırım yapılmaması ve Kazakistan’daki hayat standardı birlik göstergelerinin gerisinde kaldı. Buna ilaveten, Aral gölü çevresinin ekolojik sorunları, Semey nükleer silah deneme poligonunun çevresine verdiği zararlar ülkedeki genel durumu daha da kötüleştirmişti. Sosyal alanda yaşanan buhranın ve yozlaşmanın yansımaları olan bu gelişmeler, baskıcı totaliter sistemin dağılmasının hazırlanma sürecine katkıda bulunmuştur.

Başlatılan “perestroyka” ve “glasnost” reformların dokunmadığı ve çözüm aramadığı, hatta görmezden geldiği, aynı zamanda Sovyetler Birliği’nin dağılmasını tetiklediği önemli bir mesele, milliyet meselesi ve ilişkileridir. Enternasyonalizm anlayışı üzerinde kurulan değerler Rus kültürü üzerinde kurulan Sovyet gelenek ve şuurunu ön plana çıkarmıştı. Bir yandan, Rus kültürü ve dilinin üstünlüğü propaganda edilirken, diğer yandan diğer halkların kültürü, dili, dini ve değerleri ikinci plana itildi ve değersizleştirildi. Ruslaştırma ve homojen tek bir Sovyet halkını oluşturma gayretleri, Kazak halkının da tepkilerine sebep oldu. 1960’lı yılların başlarından itibaren devamlı olarak Kazakistan’da farklı olaylarla patlak veren ama yine de merkez tarafından görmezlikten gelinen bu milliyetler meselesi 1986 yılında Aralık ayındaki Jeltoksan olaylarıyla alevlendi ve dönüşü olmayan sürece girildi.

Her şeyin merkez Moskova’dan kontrol edilmesinin bir tezahürü olarak, Aralık 1986’da Rus asıllı, Kazakistan’ı hiç bilmeyen ve daha önce hiç kazakistan’a gitmemiş olan Genadiy Kolbin Kazakistan’ın üst yönetimine atanmıştır. Bu “üstten” atama, Kazak tarihinde “Jeltoksan” (Kazakçada Aralık demektir) adıyla yazılan, o dönemin başkenti Almatı’da Komünist Partisi’nin yürüttüğü ulusal ve milliyetler siyasetine karşı Kazak gençlerinin protestolarına sebep olmuştur. Kolbin’in emrivaki bir şekilde atanması Kazakistan’da çok büyük tepki çekti ve bu bağlamda Kazak milliyetçiliğini uyandıran ve tetikleyen önemli hadise olmuştur. Yüzlerce kişinin ölümü ve sekiz binden fazla tutuklama ile sonuçlanan protestolarda binlerce öğrenci ve işçi bu atamayı hem Almatı’da hem de başka şehirlerde protesto etti (Aydingün ve Tüfekçioğlu, 2012: 64). Bu Aralık 1986 olayları, Birlik Merkezi’nin ‘Rus olmayanlara’ yönelik uyguladığı politikanın asıl sömürge politikası olduğunu net bir şekilde göstermiştir, diğer yandan ise, Sovyetler Birliği’nde olan diğer ülkelerinin yanı sıra Doğu Avrupa’da da milli hareketlerinin canlandırılmasını ve netice itibariyle Sovyet Birliği’nin dağılmasını hızlandırdı.

Kazak topraklarında ilk geldiği 1730’lu yıllardan itibaren Çarlık Rusya’sı bu coğrafyayı sömürge ve işgal sürecini yürütmüştür, aynı siyaseti başarılı bir şekilde devam ettiren Sovyetler Birliği’nin, sömürge siyasetini sistemli bir şekilde yürüttüğü, “Homo Sovyeticus”u oluşturmak hedefiyle ‘Rus olmayan’ halkların milli şuurunu, tarihini, kültürünü, kimliğini ve dilini yok etmeye gayret ettiği görülmüştür. Aralık 1986’da meydana gelen milli ayaklanmanın esasında toplumda yaşanan tüm tarihi,

siyasi ve sosyoekonomik unsurlar yer almaktadır (Olcott, 1995: 253). Ayaklanma anında tüm iletişim kesilerek bu olaylarla ilgili tüm bilgiler gizli tutulmasına rağmen, Almatı'da yer alan Jeltoksan ayaklanması tüm Sovyet coğrafyasında milli uyanışın kıvılcımı olmuştur: Ekim 1988'de Minsk'te, Nisan 1989'da Tiflis'te, Mayıs-Haziran 1989'da Fergana ve Kokand'ta, Ocak 1990'da Bakü'de, Şubat 1990'da Duşanbe'de, Haziran 1990'da Oş'ta, Ocak 1991'de Vlnüs'te ve Riga'da milli özgürlüklerini ve haklarını talep eden hareketler yer almıştır, bu gelişmelerin sonucunda rejim çökmüş ve yeni bağımsız ülkeler kurulmuştur. Aynı zamanda Almanya'da Berlin duvarının yıkılışı da bu süreç içinde değerlendirilebilir (Çetin, 2017: 408).

Bu dönemde Kazakistan'da yaşanan olaylarla ilgili dikkat çekilmesi gereken daha başkaca bir husus ise, Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kazakistan toprakları üzerindeki iddialarıdır. 1980'li yılların sonunda Rus asıllı, Nobel ödülü alan ve Amerika'da yaşayan şovenist yazar Soljenitsin, Kazakistan'ın kuzey topraklarının Rusya'ya verilmesini yazmıştı (Kayzer vb., 2014:8). Onun muhalif olmasına rağmen, 1989'dan itibaren benzer fikirler ve görüşler bazı Rus yetkilileri tarafından da dile getirilmeye başladı. Bu gelişmelere cevaben, Ekim 1990'da ülke başkenti Almatı'da organize edilen bir konferansta, gündemde olan ve Rusya'ya ilhakını dile getirilen Kuzey Kazakistan topraklarının, Kazak-Türk boylarının derin geçmişten bu yana tarihi atayurdu olduğunu vurgulayarak, Kazakistan'ın bölünmeyeceği belirtilmişti (Gömeç, 2015: 127). Tüm bu olaylar, Sovyetler Birliği devletinin sorunları çözmediğini, sömürge siyaseti yürüttüğünü, artık dağılma noktasına yaklaştığını ve bu süreçte Rusya'nın kendi topraklarını ve etki alanını genişletmek istediğini göstermiştir.

Gorbaçov'un Perestroyka ve Glasnost politikaları beklenmedik sonuçlar doğurmuş; üzerindeki baskısı biraz gevşetilen Sovyet halklarında Sovyet sistemin rehabilitasyonu yerine milliyetçilik duyguları harekete geçirmiştir. Sovyet halkları ekonomik refah ile birlikte bağımsızlık ve özgürlüklerini istemişlerdir. Doğal olarak mevcut sistemin kredisinin tükenmesi de bu eğilimde etkili olmuştur. Mart 1990'da anayasa değişikliği ile Gorbaçov'un gücünü tahkim edecek ve Rus hâkimiyetinin devamını sağlayacak olan Başkanlık sistemi kabul edilmiştir. 5 Şubat 1991'de partinin iktidar tekeline de son verilmesinden sonra 19 Ağustos 1991'deki askeri Komünist darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla Komünist Parti, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Boris Yeltsin tarafından kapatılmıştır.

1.3. SSCB’NİN DAĞILIM SÜRECİ

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Sovyetler Birliği’nin krizi ve dağılımı sürecinin nedenleri aslında 1980’li yıllarının başında oluşmaya başlamıştı. Siyasi olarak Komünist sistemi ve ideolojisi krize giren, ekonomik olarak duraklama yaşayan ülkeyi bu durumdan kurtarmak için Mihail Gorbaçov liderliğinde devlet yönetimi ekonomik ve toplumsal değişimi hedefleyen, “perestroyka” ve “glasnost” ismi ile tarihe geçen reformları gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak 1985 sonrası sürecinde Sovyetler Birliği’nde siyasi idarenin güçsüzlüğü artmış, ekonomik kriz hat safhaya ulaşmış, gerekli değişimin yapıl(a)madığı net olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomik reformların gerçekleştirilememesi, bu duruma çözüm üretilememesi, merkez ve yerelde ortaya çıkmaya başlayan muhalefetin sert tepkisine uğramıştır. Halkta olan hoşnutsuzluk, çaresizlik ve sosyal kriz, demokrasileşme sürecinin gelişmesini ve yayılmasını tetiklemiştir. Sovyetler Birliği’nin üst yönetimi, siyasi ve ekonomik reformların yürütülmesinde yetersiz kalıp, çıkmaza girince, tüm ülke çapında gerçek manada bir çöküş başlamıştır. Eski idari düzenin çöküşü ile çok partili siyasi sistemin temelleri atılmaya ve yeni idari düzen arayışları başlamıştır. Farklı siyasi akımlar ve görüşler önce parti içinde veya hareketler olarak ortaya çıkarak gelişti, zaman içinde büyük siyasi akımlara ve siyasi partilere dönüştüler (Çetin, 2016: 27).

SSCB bünyesindeki Cumhuriyetlerin ayrılıkçı hareketleri 1989 yılında başlamıştır. Perestroyka reformlarıyla birlikte Baltık ülkelerinde (Letonya, Litvanya, Estonya) kurulan cepheler önce ekonomik bağımsızlık taleplerini dile getirdiler, bazı tarihi belgelerin bilinmesiyle de ülkelerin SSCB’ye bağlılıklarının yasal bir zemini olmadıklarını iddia ederek, bağımsızlıklarını talep etmeye başladılar. Aynı zamanda Orta Asya ve Kafkaslarda da milliyetçi hareketler ve çatışmalar olmuştur.

Sovyetler Birliği devletinin dağılımı zirve noktasına 1990-1991 yıllarında ulaşmıştır. 1990 yılında Sovyetler Birliği başkanlık sistemine geçerek, Mikail Gorbaçov SSCB’nin ilk ve tek Cumhurbaşkanı olmuştur. Büyüyen siyasi anlaşmazlıklar ve belirsizlik, derinleşen ekonomik kriz, ülkenin sosyo-ekonomik halinin kötüye gitmesi, devletin artık kendi günlük ihtiyaçlarını karşılamada bile zorluk çekmesine yol açmıştır.

Bu durum halk arasında hükümete ve yönetime karşı güvensizliği arttırmıştır. Bu şartlarda 25 Ekim 1990 yılında Kazakistan Yüksek Konseyi, Kazakistan'ın siyasi egemenliğini ilan etmiştir. Kazakistan lideri Nursultan Nazarbayev, bu olayı bağımsızlık yolundaki ilk önemli adım olarak değerlendirmiştir (Kara ve Yeşilot, 2011:42).

Yanlış uygulanan perestroyka reformlarının ülkenin iflas etmesine sebebiyet verdiği, ülkede sefalet ve yoksulluğun artması, aşırılıkçı güçlerin ülkede güçlenerek iktidarı ele geçirerek Sovyetler Birliği devletini yıkıma sürükledikleri gerekçeleriyle, 19-21 Ağustos 1991 tarihinde bazı üst devlet ve askeri yöneticiler birleşerek Mikail Gorbaçov yönetimine yönelik askeri darbe girişiminde bulundular. Yıllık tatilde bulunan Gorbaçov ev hapsine alındı. Fakat Rusya Federasyonu Başkanlığına getirilen Boris Yeltsin darbecilerin planını bozmuştur. 20 Ağustos 1991 yılında Yeltsin, taraftarları ile birlikte sokaklara tanklara karşı çıkarak Moskova'daki hükümet binasını darbecilerden temizlediler. Kısa süre içinde Moskova'daki durumu kontrol altına alan Yeltsin, Gorbaçov'un SSCB'nin Cumhurbaşkanı olduğunu ifade etmiştir. 24 Ağustos 1991 yılında Mikail Gorbaçov, Yeltsin ve darbeciler tarafından hazırlanan şartları kabul etti, SSCB'nin Bakanlar Kurulunu dağıttı ve kendisi SSCB Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevinden istifa etti. Ayrıca, bu süreçte Komünist Parti Merkez Komitesi de kendini fesh ettiğini ilan etmiştir. Netice itibarıyla bu darbe girişiminden sonra sadece komünist ideolojisi ve rejimi değil, SSCB'nin temeli olan parti-devlet yapısı da krize girmiştir.

Ağustos 1991'de Moskova'da gerçekleşen başarısız askeri darbe girişiminden sonra SSCB'nin dağılım süreci kaçınılmaz hale gelmiştir. 1991 yılının Ağustos – Aralık ayları arasında SSCB bünyesindeki tüm cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerin 21 Aralık 1991 tarihinde Alma-Ata'da yapılan zirve toplantısında Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) resmen ilân etmeleriyle bu son imparatorluk resmen dağılmıştır. “Böylece bu imparatorluk toprakları üzerinde 1917 Bolşevik ihtilaliyle uygulamaya konulan sosyalist sistem fiilen tarihe karışmıştır. Analizlerin çoğu, Gorbaçov'un Sovyetler Birliğinin çöküşüne yol açacağını hiç düşünmeden onu iyileştirmek amacıyla çabalar sarf ettiğini ileri sürmektedir” (Özsoy, 2006: 170). “Nitekim Gorbaçov, değişik platformlarda ve zamanlarda yaptığı konuşmalarında Glasnost-Perestroyka'yı “sosyalizmin yıkılışı ve

kapitalizme geçiş” olarak değil de “*sosyalizmin yenilenmesi*” ve “*devrim*” olarak nitelendirmiştir. Yıkılıştan sonra verdiği bir röportajda da amacının, sistemi düzeltmek, demokrasiyi geliştirmek, politik, ekonomik ve manevi çoğulculuğu arttırmak olduğunu açıklamıştır” (Sancaktar, 2011: 448-449).

19-22 Ağustos 1991 yılında yer alan başarısız darbe girişimi, Sovyet idari sisteminin zayıflamasının neticesi olarak devam etme düşüncesinin çöktüğünü göstermekle kalmayıp, aynı platformda yeni bir birliğin kurulmasının da mümkün olmadığını göstermiştir ve SSCB'nin kontrolsüz parçalanmasını hazırlamıştır.

SSCB, dönem itibari ile egemen olan neoliberal politikaların tetiklediği mikro milliyetçilik dalgası; etnik dili ve dini olarak heterojen bir toplum olması; reform amacı ile ortaya konulmuş uygulanan Glasnost ve Perestroyka'nın çöküşü hızlandırması, merkezi planlamanın arz ve talep dengesini kuracak esneklikten uzak oluşu gibi faktörlerin etkisi ile dağılma sürecine girmiştir.

Bu kapsamda belirtilen gerekçeler ve tarihsel süreç sonrasında bağımsızlıklarını ilan eden çoğu cumhuriyetlerin “21 Aralık 1991 yılında toplandığı Alma-Ata Zirvesi ile birlikte SSCB fiilen sona ermiştir. Çünkü 11 Cumhuriyet SSCB'nin dışında ayrı bir örgüt kurmuş ve bunlardan 10'u (Rusya hariç) resmen bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. BDT dışında kalan diğer 4 cumhuriyet (Litvanya, Estonya, Letonya, Gürcistan) de bağımsızlığını ilan etmiştir. Sadece “Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti” henüz resmen bağımsızlığını ilan etmemiştir. Gorbaçov halen kâğıt üstündeki SSCB'nin kâğıt üstündeki Devlet Başkanı idi. Fakat filli olarak artık SSCB bitmiş ve Rusya içinde tüm yetkiler Batı'nın desteklediği Yeltsin'in elinde toplanmıştır” (Sancaktar, 2011: 546). Böylece Mihail Gorbaçov Sovyetler Birliği'nin ilk ve son Cumhurbaşkanı oldu.

“SSCB'nin dağılmasıyla 15 yeni bağımsız Cumhuriyet ortaya çıkmıştır. Coğrafi olarak dört bölgede yer alan bu cumhuriyetleri şu şekilde konumlandırmak mümkündür:

- Doğu Avrupa'da yer alanlar: Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Moldova'dır;
- Baltık ülkeleri: Estonya, Letonya ve Litvanya'dır;
- Kafkaslar'da ise Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bulunmaktadır;
- Orta Asya'da Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan yer almaktadır.

Bu bölgelerin etnik kimliğini ise Slavlar (Ruslar, Ukraynalar, Belaruslar), Türkler (Azerbaycan, Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen), Gürcüler, Ermeniler, Tacikler ve diğer etnik gruplar teşkil etmektedir” (Bulut, 2014: 8).

Sovyetler Birliği bünyesindeki tüm cumhuriyetler gibi, Kazakistan da çok derin bir kriz içindeydi. Bir taraftan, sosyalist gelişmeyi terk eden ve dış dünya ile hiçbir irtibatı olmayan ülke, siyasi gelişim hedeflerini, modelini ve yolunu belirlemeli, bağımsızlığını tüm dünyaya duyurmalı ve iyi ilişkiler kurmalı idi; diğer taraftan Komünist geçmişinden başka bir tecrübesi olmayan Kazakistan’ın demokrasi prensiplerinin yerleşmesi (yeni Anayasanın kabulü, çok partili sistemin kurulması, özel mülkiyetin kabulü, devlet yönetim sisteminin revize edilmesi, düşünce özgürlüğünün sağlanması, STK’ların geliştirilmesi, seçim sisteminin getirilmesi vs.) için çok çaba sarf etmesi gerektiği de aşikârdı.

1.4. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ’NİN KURULUŞU VE ÖZELLİKLERİ

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde Sovyetler Birliği’nin yıkılması ile yeni bağımsız devletlerin kuruluş süreci çok kaotik ve tahmin edilemeyecek kadar çok hızlı bir şekilde gerçekleşti. Tüm yeni kurulan devletlerin en büyük sorunlarından biri, çöken siyasi sistem ve ideolojinin yerini bundan sonraki süreçte ne dolduracak? ne ile doldurulacak? derin ekonomik krizden nasıl çıkılacak? ekonomik gelişme nasıl sağlanacak? Bu sorulara cevap aramakla birlikte, hızlı gelişen olaylara bağlı olarak, hızlı karar alma mekanizmasının da gelişmesi zaruruydu. Daha önceki dönemde bir devlet içinde çoğunlukla koordineli şekilde hareket eden ülkeler ve liderleri bir anda farklı amaçları gözeten, bazen çıkarları çatışan farklı devletler ve liderler haline gelmişlerdir.

Parti-devlet yönetim modeli, özel mülkiyetin olmaması, teknolojik ve üretim zincirlerinin bir birine, özellikle Rusya’ya bağlı olması, siyasi kültürün ve seçim uygulamasının olmaması gibi özellikler tüm yeni kurulan devletlerde gözlemlenmiştir. Bununla birlikte yeni kurulan Kazakistan Cumhuriyeti’nin birçok ülkeye göre daha çok

dezavantajları mevcuttu ve bundan dolayı çözülmesi gereken daha çok sorunu vardı. Bu sorunlardan bazıları; coğrafik koşullardan dolayı Rusya Federasyonu ile 7 bin km'ye yakın sınırı olması ve Rusya'nın Kazakistan'ın kuzeyindeki 5 eyalet üzerindeki iddiaları, buna ilaveten özellikle kuzey bölgeleri başta olmak üzere tüm ülkede Kazakların azınlık haline gelmesi, Slav nüfusunun çoğunlukta olmasından dolayı Rus dilinin yaygın olmasıdır. Bununla birlikte Kazakistan'ın önceki dönemde daha çok hammadde deposu olarak görülmesi ve üretimin gelişmemiş olması; doğuda Çin ile çözülmemiş sınır sorunlarının miras olarak kalması; büyük toprakları olması ile birlikte çok az nüfusa sahip olması (1991 yılında Kazakistan'ın 16 milyon nüfusu vardı) ve ülke nüfusunun çok fazla ve çok farklı etnik köken (1991'de Kazakistan'da 138 millet temsilcisi yaşamaktaydı), dini inanç ve tarihi geçmişe sahip olması; ülkenin zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmasına rağmen işletme ve üretim tesislerinin eksikliğinden dolayı Rusya'ya olan bağımlılığı ülkenin ciddi sorunları arasındaydı. Ülkenin toprak bütünlüğünün ve askeri güvenliğinin sağlanması, aynı zamanda eski SSCB'nin merkezinde yer alan Kazakistan'ın dış dünya ile ancak üçüncü ülkeler üzerinden ilişki kurabilmesi; büyük deniz ve Avrupa'dan uzak olması, bölgede kendisi gibi yeni kurulan devletler, soğuk mesafede olan Çin, istikrarsızlık ve terörizm ile anılan Afganistan, baskıcı politika uygulayan İran ile komşu olması ister istemez gelişme dinamiklerini etkiledi (Kayzer vb., 2014:8-9). Bu gibi sorunlardan ve Rusya'ya olan yakınlığından dolayı Batı, Kazakistan'ı Orta Asya'nın zayıf halkası olarak görmüştür. Ancak bağımsızlıklarından bu yana geçen sürenin, son zamana kadar bölge ülkeleri arasında barışçı yolu ile ve en istikrarlı şekilde gelişen ülkenin Kazakistan olduğunu gösterdi (Çetin, 2021: 138-139).

Yüzölçümü 2.724.900 kilometre kare olan Kazakistan Cumhuriyeti, yüz ölçümüne göre dünyanın en büyük dokuzuncu ülkesidir. Müslüman ülkelerin ve Türk devletlerinin içinde yüz ölçümü bakımından en büyüğü, yeraltı doğal kaynakları bakımından da en zenginidir.

Şekil 1: Kazakistan Cumhuriyeti Haritası.

Haritada görüldüğü gibi, Kazakistan Cumhuriyeti'nin Rusya, Çin, İran, Afganistan gibi önemli siyasi aktörlerin bağlantı yollarında yer almasının yanı sıra başta Hazar Denizi bölgesinde olmak üzere petrol, gaz, uranyum gibi zengin doğal kaynaklara sahip olması, tüm küresel güçlerin dikkatini bu bölgeye çekmektedir. Baykonur uzay üssünün Kazakistan'da bulunması, ülkenin 1993 yılında kendi iradesiyle nükleer silahlardan vazgeçmesi ve 2013 yılında Çin'in başlattığı "Tek Kuşak Tek Yol" küresel girişimi üzerinde olması Kazakistan Cumhuriyeti'nin jeopolitik önemini açıklamaktadır.

SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden ülkelerden "Kazakistan diğer ülkelerden yüzölçümü, nüfusu, doğal kaynakları ve stratejik konumu itibarıyla farklı özellikler taşımaktadır". Nüfus yoğunluğu düşüktür ve Kazakların kendi topraklarında azınlık haline gelmekle birlikte coğrafya olarak geniş bir yapıda idi (Çapa, 2019: 21).

Ancak bağımsızlık serüveni SSCB'nin dağılış sürecini başlatan 1986 Alma-Ata Jeltoksan ayaklanması ve bir anlamda domino etkisini ortaya çıkaran ülke olarak kayıtlara geçmiştir. Bu çerçevede Komünist Parti liderliğinde yapılan değişiklik ile başlayan serüven bağımsızlık ile nihayete ermiştir. Söz konusu olaylar, Gorbaçov'un Perestroyka'sının bir sonucu olarak patlak vermiş ve dünya kamuoyuna yansımaya engel olamadığı bir olay olmuştur (Gündoğdu ve Güler, 2017: 78).

Devam eden süreçte, 25 Ekim 1990'da Kazakistan Yüksek Konseyi, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin siyasal bağımsızlığını ve egemenliğini ilan etti. Bu olay, Kazakistan'ın bağımsızlık yolundaki ilk önemli adım olarak değerlendirilir.

20 Kasım 1990 tarihinde çıkarılan yasa ile Cumhurbaşkanı, yürütme erkinin başı olarak kabul edildi. Daha önce "Bakanlar Heyeti" olarak adlandırılan kurul ise "Bakanlar Kabinesi" olarak tesis edildi (Amangaliyeva, 2010: 24). Dönemin sosyalist rejim koşullarında Cumhurbaşkanı makamının kurulması, ülkenin bağımsızlığına ve demokrasiye doğru gelişme çabaları, yeni devlet kuruluşunun önemli aşaması olup, siyasi yapı değişim ve dönüşümlerinin ilk adımı oldu. Ağustos 1991'de Moskova'da gerçekleşen başarısızlıkla sonuçlanan askeri darbeden sonra Sovyetler Birliği devleti hızlı bir şekilde dağılmaya başladı ve demir perde çöktü.

Komünist Parti'nin dağılmasından sonra 1 Aralık 1991 yılında yapılan ilk seçimleri Nursultan Nazarbayev kazanarak, devlet başkanı olmuştur. Kazakistan meclisi seçimleri takiben aldığı karar ile devletin resmi ismini "Kazakistan Cumhuriyeti" olarak ilan etmiştir (Kara, 2017: 89).

Kazakistan Cumhuriyeti 16 Aralık 1991'de yaptığı bağımsızlık açıklamasında, merkeziyetçi ve baskıcı sosyalist sistemden, liberal değerlerin benimseneceği parlamenter sisteme geçildiğini ilan etmiştir. Yeni kurulan Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını aynı günü ilk tanıyan devlet Türkiye Cumhuriyeti olduğunu da belirtmekte fayda vardır.

Bu süreçte, Sovyet döneminde ekonomik, ticari, teknolojik olarak birbirine bağlı olan yeni kurulan cumhuriyetler tek başına gelişemeyeceklerinin farkında olup, bölgesel entegrasyon arayışında idiler. Sonuç olarak, 20-21 Aralık 1991 tarihlerinde Almatı'da düzenlenen toplantıda Kazakistan, Bağımsız Devletler Topluluğu'na, bağımsızlığını kazanan yedi eski Sovyet Cumhuriyeti'nin yanında, kabul edilmiştir (Demirci, 2020: 326).

Kazakistan'da ortaya çıkan idari sistem tarihsel süreç içerisinde kendi geleneksel kalıpları ve işleyiş biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Nitekim Bozatay ve Şahnagil yaklaşık yetmiş yıllık planlı ve merkezi sosyalist ekonomik düzenin ardından, kendine has idari ve politik sisteme geçilebildiğini; bu yapılırken de kendine özgü görenek, gelenek ve

davranış kalıplarına sadık kalındığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda toplumsal düzen içindeki geleneksel ilişkiler ve çıkar grupları arasındaki mücadelenin de sisteme yansımalarının doğal olduğundan hareketle devlet anlayışının paternalist ve kamu gücüne dayanmayı tercih ettiğini belirtmektedir (Bozatay ve Şahnagil, 2020: 343).

Diğer taraftan kuruluş aşaması sürecinde iktisadi ve siyasi dönüşüm süreci kuvvetler ayrılığı çerçevesinde yasama ile yürütme arasında siyasi gerilimi artırmıştır. Nitekim piyasa ekonomisine geçiş, çok partili siyasi sisteme evrilmiş sürecinde yaşanan tıkanıklık ve krizler sistemsel dönüşümü de beraberinde getirmiştir.

1995 yılında yapılan değişiklik, kuvvetler ayrılığı yerine güçlü yetkiler ile donatılmış başkanlık modelini ortaya çıkarmış ve Kazakistan özelinde otoriterleşme eğilimi gittikçe artmıştır. Bununla birlikte siyasi ekonomik dönüşüm süreçlerinde reform arayışları, geleceğe yönelik gelişme stratejileri ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak, bu süreçte, diğer post-Sovyet ülkelerde olduğu gibi Kazakistan'da da ideolojik kriz, planlı ekonomik kriz, siyasi kriz ve devlet yönetiminin krizleri yaşanmıştır. Bu nedenlerle birlikte ülkenin demografik yapısını: Slav nüfusunun çoğunlukta, Kazak nüfusun kendi topraklarında azınlıkta olduğunu dikkate aldığımızda, Kazakistan'ın pozitif ve istikrarlı gelişimi için ülkenin bir an önce demokrasi sistemine geçiş ve siyasi reformlar sürecini başlatması gerekiyordu.

2. BÖLÜM

YENİ KURULAN KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN YÖNETİM SİSTEMİ: DEMOKRASİYE GEÇİŞ

2.1. CUMHURİYETİN İLANI VE KAZAKİSTAN ANAYASALARI (1993 VE 1995): PARLAMENTER SİSTEMDEN BAŞKANLIK SİSTEMİNE GEÇİŞ

Kazakistan Cumhuriyeti, 25 Ekim 1990'da egemenliğine, 16 Aralık 1991'de ise bağımsızlığına kavuşmuştur. Ancak SSCB dönemi otoriter yönetimden yeni kurulan rejime geçiş süreci kaçınılmaz olarak siyasal, ekonomik, hukuki ve toplumsal zorlukları beraberinde getirmiştir.

Sovyetler Birliği devletinin çöküşünden sonra kurulan ve demokrasi, demokratik reformlar tecrübesi olmayan Kazakistan Cumhuriyeti için demokrasiye geçiş süreci hiç

kolay olmamıştır ve sancılı geçmiştir diyebiliriz. Aynı zamanda demokratik sisteme geçişin, kısa süreli bir süreç olmadığını, bağımsızlık döneminde yaşayan en az 2-3 kuşakla olabileceğini, başarılı olabilmesi için birçok şartların sağlanması gerektiğini hatırlatmakta fayda vardır. Bunun başlıca şartları: ülke içinde gerekli sosyal sistemin kurulması, siyasi liberalizm ve çok partili sistemin oluşturulması, insan hakları ve özgürlüklerinin sağlanması, iç ve dış tehditlerin kaldırılması, demokratik gelişim sürecinin halk tarafından desteklenmesi ve STK'ların kurulmasıdır.

İç ve dış politikasında birçok sorunlarla aynı zamanda uğraşmak ve çözmek zorunda kalan Kazakistan'ın genel kalkınma paradigması, totaliter sistemden, siyasi rejimlerinin geçiş formları aracılığıyla konsolide demokrasinin kurulması olmuştur. Demokrasiye geçiş yolunda şöyle bir mekanizma kullanılmıştır (Seylehanov, 2009:73): ilk etapta, farklı ülkelerin siyasi gelişimini dikkate alarak, siyasi gelişme modelinin seçimi, sonra mevcut koşullar ve ülkenin özelliklerine göre seçilen modelin teorik adaptasyonu, geliştirilen siyasi gelişme modelinin uygulanmaya konulması ve süreç içinde değerlendirilmesi; sonra devamlı takip sürecinde alınan sonuçlara ve değerlendirmelere göre siyasi gelişme modelinin teorik olarak düzeltilmesi/tashih edilmesi/adapte edilmesi; güncellenen modelin geliştirilmesi ve uygulanması için gerekli önlemlerin alınması ve reformların gerçekleştirilmesidir.

Kazakistan'da siyasal ve hukuki düzlemde güç tahkimatı öncelenen bir yaklaşım olmuştur. Gerekçe olarak, 1989 yılında Gorbaçov tarafından Birinci Sekreter olarak atanan ve o güne kadar teknokrat kimliği ile tanınan Nursultan Nazarbayev'in bağımsızlık sürecine liderlik etmesi ile birlikte bir otorite sorunu ile karşı karşıya kalması şeklinde değerlendirmek mümkündür. Nitekim üye kompozisyonu itibari ile Sovyet dönemi bileşimini koruyan Kazakistan Prezidyumu ile Nazarbayev arasında güç ve otorite çatışması 1995 yılında Anayasa değişikliğine giden süreci hazırlamıştır (Alkan, 2007: 4).

Kazakistan Cumhuriyeti'nde gerçekleşen siyasi reformları dönemsel olarak 1991-1993, 1995-1998, 2004-2007 ve 2017 sonrası olarak ele alınabilir.

1990-1993 yıllarını kapsayan “çöküş döneminde” yeni egemen devletin kuruluşu, yeni iktidar ve siyasi sistemin dönüşümü ile siyasi reformlar için bir temel

oluşturmak hedeflendi; ancak bu dönem reformları yeni sistemin kurulmasından ziyade eski sistemin fesih edilmesine yönelikti. İlk aşama, post-Sovyet döneminde yeni Anayasanın kabul edilmesi, siyasal sistemin dönüşümünün sağlanması ve yeni bir devlet yönetiminin kurulmasını içerir. Sovyet Anayasalarının geliştirilmiş haline benzeyen, 1993 yılında kabul edilen bağımsız Kazakistan'ın ilk Anayasası bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. 1993 Anayasasının kaynağında parlamenter sisteme dayalı cumhuriyet modeli esas alındı. Kazakistan için bu en zor dönemdi (Çetin, 2021: 140).

Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası 28 Ocak 1993 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu'nun XII. oturumunda kabul edilmiştir. Böylece cumhuriyetin ulusal bağımsızlığını, sivil haklar ve özgürlüklerini, demokratik toplum inşasını ve hukukun üstünlüğünü sağlayan yeni bir aşamaya geçiş sağlanmıştır. Anayasada, Kazakistan Cumhuriyeti'nin üniter, laik ve demokratik bir ülke olduğu belirlenmiştir.

1993 Anayasası aşağıdaki sözler ile başlar
(https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010212):

“Biz Kazakistan halkı olarak, dünya toplumunun ayrılmaz bir parçası olan, Kazak devletçiliğinin sarsılmazlığını esas alarak, İnsan hak ve özgürlüklerinin önceliğini tanıyarak, hukuki devleti ve demokratik toplumu kurma kararlılığı içinde medeni barışı ve uluslararası uyumu, kendimiz ve sonraki nesillerimizin layık yaşamını sağlamak isteği ile işbu Anayasayı kabul ederiz”.

Burada Kazakistan Anayasası'nda Kazak kimliğinden ziyade Kazakistan aidiyetine vurgu yapıldığına dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü bağımsızlığına kavuştuğu 1991 yılında Kazakistan'da Kazak nüfusu azınlıkta idi, 16 milyon nüfusu içinde 130'dan fazla millet temsilcileri vardı. İlk bağımsızlık yıllarından itibaren Kazakistan ulus-devlet olma yolunda ortak kimlik oluşturma sürecine girmiştir.

Post-Sovyet coğrafyasında yeni kurulan tüm devletler gibi, 1993 Anayasası için eski Sovyet Anayasası esas alınmıştır ve çoğu yerde terim değişikliği yapılmıştır. 1993 Anayasası önsöz, toplam 4 ana bölüm, 21 başlık ve 131 maddeden oluşmuştur (Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 2017: 69-98). 1993 Anayasasında Kazakistan Devletinin bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından kabul edilen halk egemenliğini, devletin bağımsızlığını, güçler ayrılığı ilkelerini, Kazak Türkçesinin Rus dilinin yerine devlet

dili olmasını, Cumhurbaşkanı'nın Devlet Başkanı olmasını (Madde 2, 40-42), mahkeme organlarını (Madde 75) ve diğer birçok konuya yer verilmiştir. Kazakistan Anayasası'nda hiçbir ideolojinin devlet ideolojisi olarak kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, güçler ayrılığı ilkesi devlet iktidarının yasama, yürütme, yargı organları arasında paylaşılması öngörülmüştür (Madde 3). Yasama yetkisine sahip Yüksek Konsey milletvekilleri 5 sene için seçileceği belirtilmiştir. Yüksek Konsey'in Hükümete karşı üstünlüğünün olduğu görülmüştür. Cumhurbaşkanı hem hükümetin yürütücüsü, hem devletin başıdır.

Anayasada Kazak milletine öncelik verilmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti, kendi kaderini tayin eden Kazak halkının devletçilik şekli olarak bütün vatandaşlarına eşit haklarını sağlayacağını açıklamıştır. Anayasanın 4. maddesi iktidarın ve egemenliğin kaynağının halktan geldiğini, Cumhurbaşkanı ve parlamento üyelerinin ise halkın temsilcileri olarak halk namına yetkiler kullanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Parlamentosunun yetkileri de oldukça geniş tutulmuştur. Kazakistan Cumhuriyeti'nde kuvvetler ayrılığı prensibi, iktidarın kullanımında temel ilkedir. Fikir özgürlüğü, toplantı, gösteri hakkı ve grev hakkı Kazak vatandaşlarına tanınmıştır. Anayasanın 8. maddesi ise özel mülkiyeti güvence altına almış; yalnız ülkenin doğal kaynaklarının mülkiyetinin devlete ait olduğunu belirtmiştir. Sovyetler Birliği döneminde özel mülkiyetin olmadığını, her şeyin devlet mülkü olduğunu hatırlatmakta fayda var (Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 2017: 68-70).

Kazakistan'ın kuruluşunu takiben bir dizi sorun yeni devleti beklemekteydi. Tek partili Komünist sisteminden çok partili liberal düzene geçiş bu sorunların başında geliyordu. Söz konusu liberal dönüşüm, ekonomi alanında da kendisini gösteriyor ve alt üst olmuş ekonomik şartlar göz önüne alındığında sancılı bir süreç gerçekleşmiştir. Ekonomik düzenlemeleri, ulusal para birimine geçişte yaşanan zorlu süreç yakından takip etmiştir. Tüm bu ekonomik ve politik gelgitler içerisinde, ülke bütünlüğünün sağlanması ve iç barışın ve istikrarın temini de önemli bir sorun alanı olarak durmaktaydı.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Batı ülkelerinin destekleriyle ekonomik ve siyasi olarak hızlı bir şekilde gelişeceğini ve atılım yapacağını düşünen Kazakistan, 1994-1995 yıllarında derin krize girmiş ve gerçeklerle yüzleşmiştir. Bu bağlamda 1993-1995

yıllarını kapsayan “arayış dönemi”, Anayasa’ya bağlı olarak devlet yönetim esaslarının oturmaya ve toplumsal siyasi sisteminde değişikliklerin başladığı bir dönemdi. Bu dönemde ülkenin siyasi, ekonomik, jeopolitik, ulusal, sosyo-kültürel özellikleri dikkate alınarak, deneme yanılma yolu ile Kazakistan ekonomik ve siyasi gelişim modelinin arayışı içindeydi. Ekonomik kriz ve zorlukların sonucu olarak artan sosyal ve siyasi gerginlikler, reform yanlısı olan dikey başkanlık iktidar sistemi ile parlamento arasındaki siyasi mücadeleyi tetikledi.

Siyasi reformların ikinci aşaması, 1995 yılında yapılan referandum ile Cumhurbaşkanının yetkilerinin genişletilmesi, kabul edilen yeni Anayasa ile parlamenter sistemden Başkanlık sistemine geçilmesi ile tamamlanır. Bu değişim ülkedeki iç siyasi gelişim süreçlerini yavaşlatması ile birlikte ülkenin ekonomik kalkınmasına ve ulus inşası sürecinde acil görevlerin yerine getirilmesine katkıda bulunduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü siyasi dönüşüm sürecinin başarılı olması için en önemli unsur, siyasi istikrarın sağlanması koşuludur. Devamında ekonomide düşüş durmuş ve 1996’da çok küçük olsa da pozitif bir büyüme oldu. Yatırımcı şirketlerle anlaşmalar imzalanarak, ülkeye yatırımlar sağlandı ve maaş ile emekli ödemeleri ödenmeye başlandı.

Nazarbayev, 30 Ağustos 1995 tarihli Anayasa değişikliği ile kendi otoritesini tahkim etmiş, bürokrasi ve sivil toplum alanını düzenleyen adımlar hayata geçirilmiştir. Anayasa % 89 kabul oyu ile onaylanmıştır. Söz konusu Anayasa temel nitelikleri itibari ile üniter devlet yapısını benimseyen laik ve demokratik nitelikte, Millet Meclisi ve Senato’dan oluşan ikili yasama organı, güçlü yetkiler ile donatılmış Başkan ile teoride yasama, yürütme ve yargı arasında kuvvetler ayrılığı prensibinin benimsendiği bir düzen öngörülmüştür (Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 2017: 69-98).

Pratikte ise 1995 tarihli Anayasa bu koşullar ışığında siyasal rejimi Cumhurbaşkanı’nın etrafında ve onun otoritesi çerçevesinde tasarlanmış ve şekillendirmiştir. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı’na Anayasa’nın 44. maddesinin 2. fıkrasında olağan ve erken seçim tarihlerini belirleme ve Parlamento toplantıya çağırma yetkisi verilmiştir (The Constitution of The Republic of Kazakhstan, 1995). Yine Anayasa’nın 61. maddesinin 4. fıkrasında Cumhurbaşkanı tarafından Parlamento’ya yeniden görüşülmek üzere gönderilen kanunların tekrar

Cumhurbaşkanı'na gönderilebilmesi için Senato ve Meclis tarafından üçte iki oy çokluğu ile karar alınması gerekmektedir. Anayasa'nın 63. maddesinin 1. fıkrasında Cumhurbaşkanı'na belirli koşullar oluşması durumunda Parlamento'yu feshetme yetkisi verilmektedir. Bu koşullar; Başbakanlığa yapılan atamanın Parlamento tarafından iki defa reddedilmesi, teklif ettiği hükümetin Parlamento'dan güvenoyu alamaması ve Parlamento ile diğer devlet organları arasında ortaya çıkan çatışma gerekçesi ile siyasi kriz çıkması durumunda devreye girmektedir. Yasama organının teşekkülünde Anayasa'nın 51. maddesinin 5. fıkrasında % 7 ülke barajı öngörülmüştür. Cumhurbaşkanı yargı ile ilgili olarak geniş yetkiler ile donatılmıştır. Anayasa'nın 71. maddesine göre, Cumhurbaşkanı Anayasa Konseyi'nin üyesidir ve Konsey Başkanı doğrudan seçmektedir. Anayasa Konseyi'nin iki üyesi Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan belirlenmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın Konsey kararlarına itiraz yetkisi bulunmaktadır. Konsey kararlarına itiraz edebilir. Bu durumda Konsey kararının geçerliliği için üçte iki çoğunlukla karar alınmalıdır (Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 2017:94).

Özetle, 1995 Anayasası ile kuvvetler ayrılığına atıf olsa da bizzat yürürlüğe konulan hükümler ile yürütme organı Başkan'ın hem yasama hem de yürütme üzerinde tahakküm kurduğu ve otoriter yönetime yelken açıldığı söylenebilir.

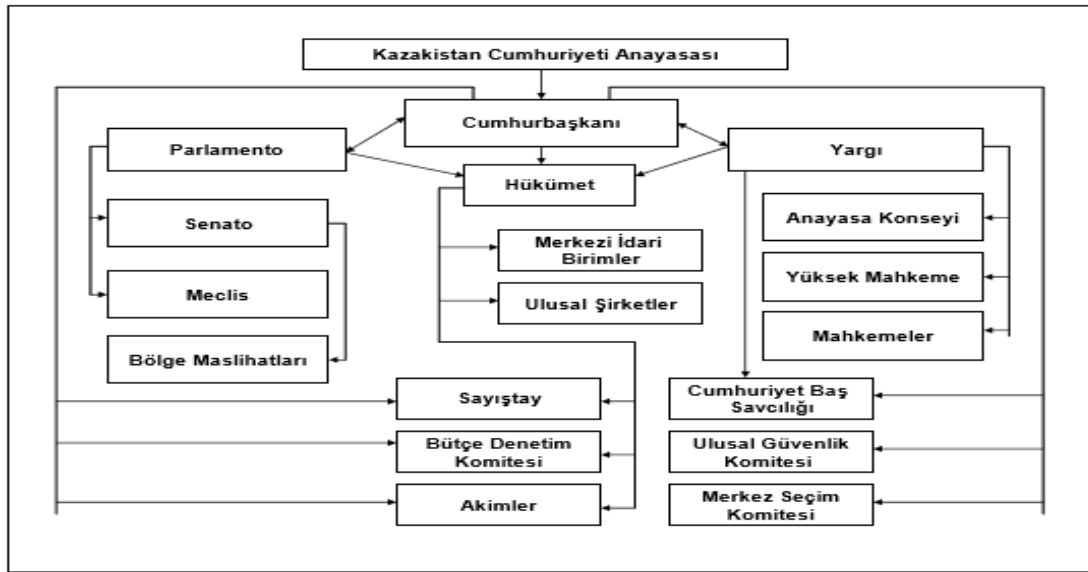
2.2. YENİ KAZAKİSTAN'IN YENİ YÖNETİM SİSTEMİ (YASAMA, YARGI VE YÜRÜTME)

Bağımsızlığına yeni kavuşan Kazakistan Cumhuriyeti'nin en büyük sorunu totaliter rejimden demokrasiye geçiş sürecinde kurulacak yönetim sistemindeki güç ayrılıkları ve aralarındaki dengelerin sağlanması sorunu idi. Sovyetler Birliği döneminde tek partili, parti-devlet sistemi vardı; Komünist partisinin amacı sınıfsız, parasız, mülksüz ve siyasal iktidarı olmayan bir toplum kurmaktı ve sistem karşıtı fikirler engellenmiştir. Bu süreç içinde 1993 Anayasası arayış/geçiş Anayasası olarak kabul edilebilir. Başkanlık hükümet sistemine geçişi sağlayan yürürlükte olan Anayasa ise 1995 yılında kabul edilmiştir.

Yeni anayasa gereğince Bakanlar Kurulu - Hükümet, Cumhurbaşkanlığı teşkilatı - Cumhurbaşkanlığı, İdare Başkanlıkları – Akimşilik olarak adlandırılmaya başlandı.

Anayasa Mahkemesi yerine Anayasa Kurulu, Yüksek Konsey yerine de çift kanatlı parlamento (Meclis ve Senato) getirildi. Yeni Anayasada yasama, yargı ve yürütme erklerinin birbirinden bağımsız hareket etmeleri sağlandı; yürütmeden sorumlu tek kişi, Cumhurbaşkanı oldu; etnik grupların, kimlik ve hürriyetleri anayasal güvence altına alındı. Bununla birlikte, halka özel mülkiyet hakkı tanındı. Başkanlık sistemi çerçevesinde 1995 Anayasası ile Cumhurbaşkanına oldukça fazla yetki verilmiştir.

Şekil 2: Kazakistan Cumhuriyeti'nin 1995 Anayasasına göre Yönetim Sistemi.
Kaynak: Amangaliyeva, 2010.

2.2.1. Yasama

1995 Anayasası, yasama yetkisini Meclis ve Senato'dan, yani iki ayrı kamaradan oluşan Parlamento'ya vermiştir. Bunlardan Senato, Meclis'e göre hiyerarşik olarak üstte yer almaktadır. Anayasa'nın 50 ve 51. Maddelerinde belirtildiği üzere; Senato'nun görev süresi üyelerinin yarısı üç yılda bir yenilenmek kaydı (51. madde) ile 6 yıl (50. madde) olarak düzenlenmiştir (Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 2012: 82-83).

Senato ve Meclis olarak, iki ayrı kamaradan oluşan yasama organı hiyerarşik bir biçimde yapılandırılmıştır. Senato, Meclis'e göre daha üstün ve Cumhurbaşkanı'na yakın yetkilerle donatılmıştır. Senato 47 üyeden müteşekkildi. Senato üyeleri dolaylı yoldan, gizli oylamayla yapılan seçimlerde seçilir. Üyeler, vilayetlerin, büyükşehirlerin ve başkentin yerel meclis

üyelerinin birleşik toplantısında, her vilayet, büyükşehir ve başkent için iki dereceli seçimle belirlenen iki temsilciden oluşmaktadır. Otuz iki senatör bu şekilde seçilir. Üyelerin on beşi Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan atanmaktadır. Senatörlerin görev süresi 6 yıldır ve her üç yılda yarısı yenilenmektedir.

Kazakistan'da senatör olmak için aranan şartlar şunlardır: ülkenin vatandaşı olma, son 10 yıldır Kazakistan'da sürekli ikamet etme, 30 yaşından gün alma, lisansını tamamlama, en az 5 yıl iş deneyimine sahip ve seçileceği bölgede en az 3 yıl ikamet etmiş olmaktır (M.51). Kazakistan Meclisine milletvekili olarak seçilmek için yaş barajı 25'tir. "Parlamento üyesi suçüstü yakalanma ve ağır suç işleme durumları hariç, görev süresince ilgili kamaranın izni olmaksızın, gözaltına alınamaz, tutuklanamaz, yargı kararıyla idari cezaya çarptırılmaz, hakkında suç dolayısıyla dava açılmaz" (M.52) (Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 2017: 76).

Meclis, hâlihazırda Anayasanın 50. maddesinin üçüncü fıkrasında 107 üyeden oluşmaktadır. Meclis'in 98 milletvekili genel, nispi temsil seçim sonuçlarına göre 5 yıllığına seçilir. Dokuz milletvekili ise Kazakistan Halklar Asamblesi³ tarafından doğrudan atanmaktadır.

Anayasa genel olarak değerlendirildiğinde Senato'nun Meclis ile birlikte kullandığı yetkiler bulunmakla birlikte münhasıran kullandığı yetkilerde bulunmaktadır. Hatta Anayasa'nın 61. maddesinin 4. fıkrasında Senato'ya, Meclis kararlarına karşı güçlendirici veto yetkisi tanınmıştır. 1995 Anayasasında Cumhurbaşkanı'na Cumhurbaşkanı kararnamesi çıkarma yetkisi çok geniş çerçevede düzenlenmiştir. Nitekim Meclisin yasama yetkisi Anayasa'da belirtilen hususlar ile sınırlandırılırken bunun dışındaki hususlarda Cumhurbaşkanı'na Cumhurbaşkanı kararnamesi düzenleme yetkisi verilmiştir (Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 2017: 89-90).

Netice olarak, Kazakistan'ın 1995 Anayasası yürütmeyi çok güçlendirmesi nedeniyle otoriter anlayışının hakim olmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte 2007 ve

³ 01 Mart 1995 tarihinde Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile bir danışma organı olarak kurulan Kazakistan Halkı Asamblesi'nin ana görevi, Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet ulusal politikasının gerçekleştirilmesi, ülkede sosyal ve siyasal istikrarın sağlanması ve etnik ilişkiler alanında devlet ve sivil toplum kuruluşları arasındaki etkileşimin verimliliğinin artırılmasıdır. Mayıs 2007'de, Kazakistan Cumhuriyeti Anayasa'sında yapılan değişikliklerle asamble anayasal statüsünü kazandı. Parlamento meclisine dokuz milletvekili seçme hakkını kazanan Asamble'nin sosyal ve siyasi rolü yükseldi.

2017 yıllarında yapılan Anayasa değişiklikleri ile yürütme organı karşısındaki yasama daha bağımsız hale getirilmiştir. Bu bağlamda Kazakistan daha demokratik bir sisteme geçiş yolunda diyebiliriz. Yapılan son değişikliklere göre Meclis görevini tamamladığında Hükümetin de görevi sona ermektedir.

2.2.2. Yargı

1995 Anayasası'nda ülkedeki yargı sistemi üzerinde Cumhurbaşkanı'na tahakküm imkanı verecek düzenlemeler yapılmıştır. Nitekim Anayasa'nın 71.maddesinde Cumhurbaşkanı, Anayasa Konseyi'nin üyesidir ve Konsey Başkanını seçmekte oyu belirleyicidir. Anayasa Konseyi 6 yıl için seçilen 7 üyeden oluşmaktadır. Konsey'in iki üyesini belirleme yetkisi doğrudan Cumhurbaşkanı'na verilmiştir, ikişer üyeyi de senato ve Meclis atarlar. Yine Cumhurbaşkanı, Konsey kararlarına itiraz etmesi durumunda Konsey kararının geçerlilik olması için üçte iki çoğunlukla karar alınması gerekmektedir. Senato burada Cumhurbaşkanı'nın yargı üzerinde vesayetine güçlendirme işlevi yerine getirmektedir. Zira Anayasa'nın 82. maddesinde tüm yüksek mahkeme üyeleri, Cumhurbaşkanı'nın önerisi ve Senato'nun onayı ile, yerel ve diğer mahkemelerin üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır (Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 2017: 91).

Kazakistan'da yargılama mahkemeler tarafından yapılır. "Mahkemeler, Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi, yerel mahkemeler ve kanunla kurulan diğer mahkemelerden oluşur" (M.75). (Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 2017: 88).

2.2.3. Yürütme

Kazakistan Anayasası 2. maddesi başkanlık yönetim şeklinin benimsendiğini ortaya koymaktadır. ABD'de uygulamasını gördüğümüz sert kuvvetler ayrılığına dayanan sistemin yerine istisnai yetkiler ile donatılmış Başkan'ı görebilmek mümkündür.

1995 Anayasası 44. Maddesi Cumhurbaşkanı'na oldukça geniş yetkiler verilmektedir.

"Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı:

- (1) Her yıl Kazakistan halkına ülkenin durumu ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin iç ve dış politikasının ana yönleri hakkında bir mesajla hitap eder;
- (2) Cumhuriyetin Parlamentosu ve Kamaralarına olağan ve olağanüstü seçimleri belirler; Parlamentosu ilk dönem toplantısına çağırır ve milletvekillerinin Kazakistan halkı karşısında yaptıkları yemini kabul eder; Parlamento'yu olağanüstü toplantıya çağırır; Parlamento Senatosunun sunduğu kanunu bir ay içinde imzalar ve ilan eder veya tekrar görüşülmek ve oylanmak üzere kanunu veya belli maddelerini geri gönderir;
- (3) Parlamento Meclisinde temsil edilen siyasi parti grupları ile yapılan istişareler sonrasında Cumhuriyetin Başbakan adayını onaylamak üzere Meclise sunar; Parlamento Meclisinin onayından sonra Cumhuriyetin Başbakanını atar ve onu görevinden alır; Başbakanın önerisi üzerine Cumhuriyet Hükümetinin yapısını belirler, Hükümet dışındaki merkezi yürütme organlarını kurar, fesheder veya yeniden yapılandırır, Cumhuriyet Hükümeti üyelerini atar; Dışişleri, Savunma, İçişleri ve Adalet Bakanlarını atar; Hükümet üyelerinin görevlerine son verir; Hükümet üyelerinin yeminlerini kabul eder; özel öneme sahip konularda, Hükümet toplantılarına başkanlık eder; Parlamento Meclisine kanun tasarısı sunması için Hükümetten istekte bulunur; Hükümetin ve vilayetlerin, büyük kentlerin ve başkent'in akimlerinin düzenlemelerini tamamen veya kısmen iptal eder veya askıya alır;
- (4) Senato'nun onayı ile Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası Başkanını, Başsavcını ve Ulusal Güvenlik Komitesi Başkanını göreve atar ve onların görevlerine son verir;
- (5) Cumhurbaşkanı'na karşı doğrudan sorumlu ve bağlı devlet organlarını kurar, fesheder ve yeniden yapılandırır, bu kurumların yöneticilerini atar ve görevden alır;
- (6) Cumhuriyetin diplomatik temsilciliklerinin yöneticilerini göreve atar ve geri çağırır;
- (7) Merkez Seçim Komisyonu Başkanı ve iki üyesini, Cumhuriyet bütçesi denetimine ilişkin Denetim Komitesi Başkanı ve iki üyesini beş yıllık süreyle göreve atar;
- (8) Cumhuriyetin devlet programlarını onaylar;
- (9) Başbakanın teklifi üzerine devlet bütçesi hesabında bulunan bütün organ ve kurumlarda çalışanların maaşları ve bunların finansmanı için bir bütün oluşturan sistemi onaylar;
- (10) Ulusal referandum yapılması konusunda karar alır;

- (11) Cumhuriyetin uluslararası antlaşmalarını görüşür ve imzalar; onay belgelerini imzalar; yabancı devletlerin diplomatik ve diğer temsilcilerinin güven mektuplarını ve geri çağırma belgelerini kabul eder;
- (12) Cumhuriyetin Silahlı Kuvvetlerinin Yüksek Başkumandanıdır ve Silahlı Kuvvetlerin üst düzey komutanlarını göreve atar ve görevden alır;
- (13) Cumhuriyetin devlet ödülleri, onursal ödüller, üst düzey askeri ve diğer rütbeler, sayılı unvanlar, diplomatik payeler, yeterlilik dereceleri ile ödüllendirir;
- (14) Cumhuriyetin vatandaşlığı ve siyasi sığınma verilmesi konularını karara bağlar;
- (15) Vatandaşlar için af çıkarır;
- (16) Cumhuriyetin demokratik kurumları, bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, siyasi istikrarı, vatandaşların güvenliği ciddi ve doğrudan tehdit altındaysa ve devletin anayasal kurum ve birimlerinin normal işleyişi sürdürülemiyorsa, Cumhurbaşkanı, Kazakistan Başbakanı ve Parlamento Kamaralarının Başkanlarıyla resmi danışma ve görüşmelerden sonra, Kazakistan genelinde ve belli bir bölgesinde olağanüstü hal ilan edilmesi ve Cumhuriyetin Silahlı Kuvvetlerinin kullanılması dahil, bu konudaki kararını derhal Parlamentaoya bildirmek koşuluyla, söz konusu durumun gerektirdiği her türlü önlemleri alır;
- (17) Cumhuriyete karşı saldırı veya onun güvenliğine karşı yakın dış tehlike durumunda ülkenin belirli bölgelerinde veya genelinde sıkıyönetim uygular, kısmi veya tam seferberlik ilan eder ve kararını derhal Parlamentaoya bildirir;
- (18) Kendine bağlı olan Cumhuriyet Devlet Başkanlığı Koruma Hizmetini ve Cumhuriyet Muhafız Birliğini oluşturur;
- (19) Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Sekreterini göreve atar ve görevden alır, onun statüsünü ve yetkilerini belirler; Cumhurbaşkanlığı Sekreterliğini oluşturur;
- (20) Güvenlik Kurulunu ve diğer danışma ve istişare organlarını, ayrıca Kazakistan Halkları Meclisini ve Yüksek Yargı Kurulunu oluşturur;
- (21) Anayasa ve kanunlara uygun olarak diğer yetkilerini kullanır” (Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 2017: 72-73).

Yine 45. madde verilen kararname ve karar çıkarma yetkisini düzenlemektedir. Söz konusu yetkiler ile ilgili olarak Anayasa’da Başkan’ın yetkilerine ilişkin denetim ve denge mekanizması öngörmemiştir. Bu durum güçlü başkanlık modelini desteklemektedir.

2.3. CUMHURBAŞKANLIĞI ENSTİTÜSÜNÜN GELİŞİMİ VE NURSULTAN NAZARBAYEV

Modern dünyada ülkelerin çoğunda siyasi sistem içinde Cumhurbaşkanlığı önemli yer tutmaktadır. Birçok ülkede olduğu gibi Kazakistan’da da yeni siyasi sistem kurmak amacıyla demokrasiye geçiş sürecinde başkanlık sistemi kurulmuştur. Başkanlık ve parlamenter sistem alternatifleri tüm dünyada olduğu gibi, Orta Asya ülkelerinde de tartışılmış ve denenmiştir. Ancak Orta Asya’nın kadim Türk ata yurdu olması ve Türk devlet geleneğinde “devletin tek kağanı, ordunun tek komutanı olur” düşüncesinin yanı sıra ağır siyasi ve ekonomik krizden çıkmak için güçlü yürütmenin olması gerektiğinden mevcut durumda tüm Orta Asya ülkelerinde Başkanlık sistemi kurulmuştur (Daha önce bahsettiğimiz gibi, Kazakistan 1995 Anayasası ile parlamenter sisteminden başkanlık sistemine geçmiştir, bunun yanı sıra Kırgızistan 2010 Anayasası ile 2011 yılında başkanlık sisteminden parlamenter sistemine, 2021 yılında ise geri başkanlık sistemine geçmiştir).

SSCB’nin dağılma ve yeni Kazakistan’ın doğuşu sürecinde Cumhurbaşkanlığı enstitüsünün kurulması çok önemli bir aşama olmuştur ve ülkenin sonraki gelişme sürecini yakından etkilemiştir. Daha egemenliğe kavuşmadan 24 Nisan 1990 yılında Kazakistan Yüksek Kurulu tarafından kabul edilen “Kazak SSC Cumhurbaşkanlığı Makamının Kurulmasına İlişkin” Kanunla ülkede Başkanlık kurumu kurulmuştur. Aslında dağılmak üzere olan sosyalist rejim şartlarında Cumhurbaşkanlığı makamının kurulması, ülkenin bir yandan demokratikleşme talebini, diğer yandan Moskova’ya karşı daha bağımsız bir yönetim sisteminin kurulması ve özgür siyaset yürütülmesi arzusunu yansıtmaktadır. Diğer taraftan ise, bu gelişmeler artık Sovyetler Birliğinin dağılım sürecinin hızlandığını ve geri dönüşü olmadığını göstermektedir (Çetin, 2016: 69).

Kazakistan’da ilk Cumhurbaşkanlığı seçimleri 1 Aralık 1991 yılında yapılmıştır. Seçim neticesinde Nursultan Nazarbayev ülkenin Cumhurbaşkanı seçilmiştir ve

görevine başlamıştır. Bu nedenle son zamana kadar 1 Aralık günü Kazakistan’da resmi tatil günü olup, “İlk Cumhurbaşkanı Günü” olarak kutlanmakta idi.

SSCB’nin hızlı ve kaotik dağılımından sonra, özellikle 1991-1995 yıllarında ayakta kalma mücadelesi veren ülkede zorlukların aşılması ve önemli sorunların çözümü için devlet yönetim sistemi sağlam temeller üzerinde kurulmasının yanı sıra güçlü ve geniş yetkilerle donatılmış yürütmenin, yani Cumhurbaşkanlığı makamının olması gerektiği malumdur. Çünkü 1993 Anayasası ile kurulan parlamenter sistem, yeni ekonomik ilişkilere ve yeni siyasi sisteme hızlı ve verimli geçişi sağlayamadı. 1993-1995 yıllarında ekonomik krizin derinleşmesinin yanı sıra mülkiyet ve özelleştirme meselelerinin yönetilmesi için güçlü iktidarın olması şart haline gelmiştir. Bu koşulları ancak yürütme (Cumhurbaşkanı) karşılayabilirdi, siyasi ve ekonomik elitler Cumhurbaşkanını desteklemeye başladılar. Netice itibariyle 30 Ağustos 1995 yılında kabul edilen Anayasa ile geniş yetkilerle donatılmış “güçlü Cumhurbaşkanlığı modeline” geçilmiştir.

Kazakistan Cumhuriyeti’nde başkanlık sistemini aşan yetkileri bünyesinde barındıran Cumhurbaşkanı, Anayasal çerçevede bürokratik örgütlenmede en üst yönetim aygıtı olarak Cumhurbaşkanlığı Enstitüsünü ihdas etmiştir.

Kazakistan Anayasası’nın “Devlet Başkanı” adlı 3.bölümünde (Madde 40) Cumhurbaşkanlığı makamına ilişkin aşağıdaki hükümler yer almaktadır:

- “1. Kazakistan Cumhurbaşkanı devletin başı olup, devletin iç ve dış politikasının temel yönlerini belirleyen ve Kazakistan’ı ülke içinde ve uluslararası ilişkilerde temsil eden en yüksek yetkili kişidir.
2. Cumhurbaşkanı, halkın birliğinin ve devlet iktidarının, Anayasanın, insan ve vatandaşların hak ve özgürlüklerinin dokunulmazlığının, simgesi ve güvencesidir.
3. Cumhurbaşkanı, devlet iktidarının bütün kollarının uyum içinde çalışmasını, hâkimiyet organlarının halk karşısında sorumluluğunu sağlar” (Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 2017: 70).

Siyasi iktidarı güçlendirmeye yönelik Kazakistan Parlamentosu Kasım 1998’de Cumhurbaşkanı’nın gücünü artıran bir dizi kararlar almıştır: azami yaş sınırı kaldırılmış; Cumhurbaşkanlığının bir dönemlik süresi beş yıldan yedi yıla çıkartılmıştır;

Temmuz 2000’de ise Cumhurbaşkanına dokunulmazlık hakkı tanınmıştır (Çetin, 2016: 75-76).

Çetin’e göre, bu zor süreçte Kazakistan’ın ilk Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Sovyetlerin dağılıp ve geçiş döneminde dağılık coğrafyası ve etnik farklılıkları ile geleceği öngörülmeven ülkeyi bir arada tutmuştur. Hatta söz konusu zor coğrafyada temel sağlık, eğitim, enerji ve ulaşım gibi alt yapı hizmetlerini sunma becerisi göstermiştir. Bununla birlikte geleceği olmadığı iddia edilen ülkeyi “Asya’nın Parlayan Yıldızı” haline getirmiş, diplomasi ve dış ilişkiler alanında kayda değer adımlar atarak uluslararası arenada önemli bir yere sahip AGİT başkanlığını üstlenmiş ve başarılı şekilde başkanlığı icra etmiştir. Nazarbayev’i Kazakistan’ın kısa ve orta vadede değil uzun vadeli projeksiyonlar ortaya koyan ve gerçekleştiren nihai olarak Kazakistan’ın bugünkü gelişimi göz önünde bulundurulduğunda inanılması güç gelişimini sağlayan kişi olarak ifade etmek mümkündür (Çetin, 2016: 97).

Bu sebeplerden dolayı Kazakistan’da 20 Temmuz 2000 yılında Anayasa hükmünde olan “Kazakistan Cumhuriyeti Birinci Cumhurbaşkanı Hakkında” kanun kabul edilmiştir (Konstitutsionnyy zakon Respubliki Kazakhstan ot 20 iyulya 2000 goda № 83-II O Pervom Prezidente Respubliki Kazakhstan – Yelbasy). Bu kanun ile ilk Cumhurbaşkanı’nın görev süresi bittikten sonra imtiyazları, yetkiler ve garantileri belirlenmektedir. Bunlardan bazıları, önemli konularda Parlamento ve Hükümet toplantılarında konuşma yapmak; Kazakistan halk Asamblesine başkanlık etmek, KC Anayasa Kurulu’nun ve Güvenlik Konseyi’nin daimi üyesi olmak; Kazakistan’ın birinci Cumhurbaşkanı’nın vakfı, müze ve kütüphanesi kurmak vb. Kazakistan Cumhurbaşkanı’nın yetkileri daha ayrıcalıklıdır.

Cumhurbaşkanlığı sisteminin Kazakistan modelinin temel özellikleri şöyle sıralanabilir:

“Kurumsal Açıdan;

- Cumhurbaşkanlığı idari teşkilatını oluşturmakta,
- Cumhurbaşkanı’nın seçilmesi ve personelinin atanma işlemleri,

- Cumhurbaşkanı'nın Anayasal çerçevede belirlenmiş yetkileri çerçevesinde yönetim (Hükümet), Yasama (Parlamento), Ombudsmanlık Kurumu, Ulusal ajans ve komisyonlarda Cumhurbaşkanı adına temsilci bulundurmakta,
- Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanı sıfatını kullanmaktadır.

Anayasal ve yasal alanda;

- Cumhurbaşkanı, Devlet Başkanı sıfatı üstünlüğünü temsil etmekte,
- Cumhurbaşkanı, vatandaşların hak ve özgürlüklerini temin etmekte,
- Yönetim fonksiyonlarının yürütülmesinde üstün otorite olarak yetki sahibi,
- Yasama organına dolaylı olarak (Senato Başkanı adayını belirleme hakkı, bir grup senatörü atama hakkı) Yürütme, Yargı, Askeri Organlar ve Merkez Bankası'nın üst düzey yetkililerini atama ve görevden alma yetkisi,
- Devletin iç gelişmesi ve hayatı ile dış politikasının (savaş ve barış ilanı hariç) en önemli konularında nihai karar alma yetkisinin kullanımı,
- Kazakistan yönetiminin siyasi sistem teşkilatında Cumhurbaşkanlığı makamına karşı dengeleyici bir organın olmamasıdır.

İşlevsel alanda;

- İdari yönetimin karışık niteliği,
- Denetleyici fonksiyonlar,
- Yetkilendirmenin en yüksek düzeyini oluşturmaktadır" (Çetin, 2016: 107).

Özetle, Cumhurbaşkanlığı Enstitüsü 1995 Anayasası ile gücünü tahkim eden Devlet Başkanı'nın yetkilerini kullanma aracı durumundadır. Devlet aygıtının en üst idari mecrası olan söz konusu Enstitü'nün, Cumhurbaşkanı'nın siyasi işlevini yerine getirmede de işlevsel konumu ortadadır.

Bağımsız Kazakistan'ın 30 yıl içindeki gelişmesinden bahsettiğimiz zaman, Kazakistan'ın birinci Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in ülke gelişimine büyük katkılarını mutlaka vurgulamak gerekir. Kazakistan'ın iç ve dış politikasında Nursultan Nazarbayev'in akılcı siyaseti ve inisiyatifleriyle başlatılan proje ve programlar bugünde de Kazakistan'ın istikrarlı gelişimine katkıda bulunmaktadır. Örneğin, Kazak başkentinin Almatı'dan 1997 yılında Astana'ya taşınması fikri Nazarbayev'e aittir. Aynı şekilde,

2003 yılından itibaren Nursultan Nazarbayev'in girişimi ile Astana'da Dünya ve Geleneksel Dinler Liderleri Kongresi düzenlenmeye başladı. Devamlı düzenlenen kongreye tüm dünyadan din liderleri ve temsilcileri katılmaktadır. Kazakistan 2010 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) başkanlığını yaptı, başkanlığı çerçevesinde 1999 yılından 11 yıl aradan sonra 1 Aralık 2010 yılında Astana'da AGİT Devlet Başkanları Zirvesini organize etti. İlk defa BDT ve Orta Asya ülkesinde yapılan Zirveye 56 devlet ve hükümet başkanı katıldı. Büyük bir sorumluluk alan Kazakistan'ın AGİT Başkanlığını üstlenmesi ve Zirveye ev sahipliği yapması, Kazakistan'ın otoritesinin ve uluslararası arenadaki başarılarının tanınması demektir. Aynı şekilde 2017 yılında Kazakistan'ın genç başkenti Astana EXPO 2017 Fuarına ev sahipliği yaptı. Kazakistan, post-Sovyet coğrafyasında EXPO gibi büyük uluslararası fuara ev sahipliği yapan ilk ülkedir. Ayrıca Çin'in başlattığı "Tek Kuşak Tek Yol" girişimindeki Kazakistan'ın yeri ve Nazarbayev'in rolüne değinmekte fayda var. Bu girişim ilk defa 2013 yılında Kazakistan'da ilan edildiği gibi, Mayıs 2017'de Pekin'de yapılan ve 29 devlet ve hükümet başkanının katıldığı 1. "Tek kuşak tek yol" forumunda, Nisan 2019'da yapılan ve 40 devlet başkanının katıldığı 2. "Tek kuşak tek yol" forumunda da ve Nazarbayev'in artık Kazakistan Cumhurbaşkanı olmadığı halde devlet adına katılmasının yanı sıra Xi Jinping ve Putin ile birlikte forumun açılışını yapması Kazakistan ve Nazarbayev'e verilen önemi ve saygınlığı göstermektedir.

2.4. EKONOMİK REFORMLAR (PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ, ÖZEL MÜLKİYET, PARA REFORMU VS.)

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde Kazakistan'da ekonomik çöküş, artan işsizlik oranı, gıda kıtlığı, etnik çatışma riski karşısında Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, IMF'nin sunduğu ekonomik reform paketi çerçevesinde sürat ile piyasa ekonomisine geçmeyi savunmaktaydı (Khairmukhanmedov, 2017: 1437). Buna karşın Meclis milletvekillerinin çoğunluğu IMF'in sunduğu ekonomik reform paketine sıcak bakmıyordu. Nazarbayev, piyasa ekonomisine ayak uyduramayan ve bu yönü ile sosyalist ekonomik model eşliğinde verimsiz çalıştığı iddia edilen fabrika ve işletmeler ile yeni dünya düzenine ayak uydurulamayacağı ve yabancı sermaye çekilemeyeceği tezini ısrarla işlemiştir. Hatta Nazarbayev tarafından ekonomik sistem üzerinde Meclis

ile yaşanan anlaşmazlık siyasal sistem inşasında meşruiyet kanalı ve halk desteği kazanmanın manivelası olarak kullanılmıştır (Khairmukhanmedov, 2017: 1437-1438).

Kazakistan'ın kuruluş dönemindeki ekonomik durumu çok vahim durumdaydı. Hammaddeye dayalı ekonomi durma noktasına geldi. Sanayi üretim hacmi yarı yarıya düştü, sanayi devleri durdu, işletmelerin yarısı iflas etti veya karsız çıktı. Ülkede işsizlik, yoksulluk, enflasyon had safhaya ulaştı. Tarım ve ulaşımda da derin kriz yaşandı. Gelişmemiş bankacılık sistemi ticareti de felç haline getirdi, ödeme emirleri aylarca yerine getirilemedi. Ödemesi yapılmayan borçlar nerdeyse ülkenin GSYİH'si ile eşit duruma gelmiş, kredi faiz oranları %400'ü aşmış durumdaydı, yıllık enflasyon ise %2500 oldu. Sonuç olarak, ortalama aylık maaşlar iki kat, askeri ücret ise %90 azaldı (Nazarbayev, 2012: 149). Emeklilik maaş ve sosyal yardımlar ödenmez hale geldi. Sonraki dönemlerde Cumhurbaşkanı Nazarbayev, bağımsızlığın ilk yıllarını şu şekilde ifade etti: “Durumu dramatize etmeden, açıkça şunu söyleyeceğim, 1990'lı yılların başında biz uçurumun kenarındaydık” (Nazarbayev, 2012: 149). Bu zor şartlarda Nazarbayev bir taraftan Batı ülkelerle iyi ilişkiler ve ekonomik bağlantılar kurmak, diğer taraftan Rusya ile kopan ekonomik ilişkileri tamir etmek, aynı zamanda toprak bütünlüğünü korumak, üçüncü taraftan da dünyadaki ekonomik kalkınma modellerini inceleyip, ülkeyi kalkındırmak için büyük çabalar sarf etmiştir. Örneğin, 1993 yılında Singapur mucizesinin yaratıcısı Lee Kuen Yew'i davet ederek bir hafta kendisinin iktisadî bilgilerinden istifade etmiştir.

Nazarbayev, ekonomik dönüşüme için çerçeveyi 2 Mayıs 1992'de “Bağımsız Devlet Olarak Kazakistan'ın Kuruluş ve Gelişim Stratejisi” kitabı ile ortaya koymuştur (Yağmur, 2019: 53). Söz konusu kitap, siyasi ve ekonomik liberalizasyon hamleleri için yol haritası oluşturmaktadır.

Onun öncesinde Ocak 1992'de Kazakistan tarafından Dünya Bankası ve IMF'e üyelik başvurusu yapıldı. Buna müteakip 23 Temmuz 1992'de Dünya Bankası'na üye olundu. Kazakistan bu anlamda kapitalizmin ikiz kuruluşu için üyelik hamlesi ile iktisadi tercihi ve rotayı göstermişti. Dünya Bankası'nın Ocak ve Nisan 1992'de Kazakistan'a gönderdiği heyet ve devamında yayınladığı Ekim 1992 raporu genel

hatları ile 1993'te IMF Yönetim Kurulu tarafından onaylandı. Söz konusu raporlar ile piyasa ekonomisine geçişin temel taşları döşenmiş oldu (Yağmur, 2019: 53).

Genel olarak, bağımsızlık yıllarında Kazakistan'da iki modernizasyon programı gerçekleşti, üçüncüsü 2017 yılından beri devam etmektedir. İlk, en zor modernizasyon 1991-1997 yıllarında gerçekleşmiş olup, ana hedefleri arasında planlı ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş, ekonomisinin yeniden yapılandırılması, istihdam ve işsizlik sorununun çözülmesi, mülkiyetin özelleştirilmesi, ülkeye yatırımların çekilmesi, devlet yönetiminin reform edilmesi, demokrasi kültürünün yerleştirilmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması, sivil toplum kuruluşlarının kurulması, yeni eğitim ve kültür politikalarının geliştirilmesi yer aldı (Jandıbayev, 2017: 2) ve dönemin zor şartlarında bu hedeflere ulaşıldı.

Bağımsızlığın ilanından sonra bir süre daha Rus ekonomisine bağımlı kalmaya devam edeceğini bilen Nazarbayev, öncelikli olarak nitelikli, tecrübeli, aydın finansçı ve hukukçuları bir araya getirerek Yüksek Ekonomik Şura'yı kurmuştur. Bu şura, piyasa modelinin ne olduğunu, nasıl işlediğini, değişecek ve değişmeyecek kuralların neler olduğunu, ilgili kişilere anlatmaya başlamış; para, sermaye ve döviz piyasalarının genel piyasanın bir parçası olmasını sağlayıp, piyasaya müdahale edilmemesi ve piyasanın daraltılmamasını istemiştir. Bu dönem aynı zamanda Nazarbayev'in, bağımsızlığın bu en sancılı ilk dönemlerinde, uzman kişilerin görüşlerine başvurduğu, dünyada ekonomi ve piyasanın kalbi niteliğindeki ülkelere ziyaretler yaptığı bir dönem olmuştur.

Aynı zamanda Dünya Bankası raporu, piyasa ekonomisine geçiş doğrultusunda özelleştirme uygulamalarını hayata geçirmeyi salık vermekteydi. Bu çerçevede kamusal mülkiyetten özel mülkiyete geçilmesi aşamalı ancak hızlı biçimde uygulamaya geçirilmiştir (Yağmur, 2019: 54). "İlk etapta, devlet varlıklarının %10'unu oluşturan ve çoğunlukla ticaret ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren küçük ölçekli 3.400 işletme, büyük ölçüde ilgili işçi kolektiflerine verilmek suretiyle Ağustos 1992'ye kadar özelleştirilmiştir. Ayrıca, kupon veya nakit karşılığı, bazı durumlarda da bedelsiz olarak, 300 bin konut sakinlerine devredilmiştir" (Dünya Bankası, 1993: 73; Yağmur, 2019: 54).

Kazakistan, SSCB döneminde bütçe açıklarını kapatmak için merkezi yönetim bütçesinden kaynak almakta idi. Bağımsızlık ilanı sonrası sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin sancılı olması beklenmekte idi. Nitekim, bağımsızlık sonrası ilk dönem enflasyonist baskı, satın alma paritesinde düşme, dönemsel olarak arz-talep dengesinin kurulamaması yaşanan tedarik sıkıntısı adeta infiale yol açmıştı.

1992-1994 yılları arası yüzde 1500-1800 arasında seyreden hiperenflasyon oranları Kazakistan'daki krizin üretim ve finans krizine döndüğünün bir kanıtı gibiydi. Bu doğrultuda yüksek enflasyonu engellemek için 1992'de fiyat serbestleşmesi olmuş, özelleştirmeye ağırlık verilmiştir.

Ekonomik zorlukların aşmanın diğer boyutu bu anlamda yerli para birimine geçmektir. Haziran 1993'te Rus Rublesini hayata geçiren otoritesinden ayrılan ülkelere Ruble'yi ancak kredi niteliğinde kullanabilmeyi ve Ruble şemsiyesi altında kalabilmek için Kazakistan'dan da 1 milyar doların üzerinde ödeme talebinde bulunulmuştu. Kazakistan'a düşen yerli para birimini hayata geçirmek çıkar yol olarak gözükmemekte idi. Nazarbayev ve Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov yeni para birimlerini eş zamanlı olarak yürürlüğe sokma konusunda önceden anlaştılar ve 15 Kasım 1993'te Kazakistan'ın ilk yerli ve ulusal para birimi "Tenge" yürürlüğe girdi (Nazarbayev, 2006: 172). Yeni para birimi yüksek enflasyonu dizginlemiş ve egemenlik kavramını konsolide etmiştir. Bankacılık, enerji, vergi ve bütçe sistemi ile ilgili özel kanunlar kabul edilmiş, emeklilik, konut ve eğitim reformları gerçekleştirilmiştir (Yılmaz, 2019).

1993 yılında enerji alanına ilk yatırımcı ve Kazakistan'da faaliyete başlayan ilk Batılı şirket olan Amerikalı Chevron ile anlaşma imzalandı ve Tengizchevroil adlı ortak işletme kuruldu (Sovet inostrannykh investorov pri Prezidente Respubliki Kazakhstan 2020). Kazakistan bu dönemde bir taraftan dünya tecrübesini incelerken, diğer taraftan ülkede ekonomik reformları gerçekleştirmeye çalıştı.

1998 yılında tüm dünyada ekonomik kriz yaşanırken, Kazakistan milli banka sisteminin, ticari kuruluşların, tüketici ve ekonomisinin korunması için gerekli önlemler geliştirdi. Bunun sayesinde enflasyonu kontrol edilebildi ve ekonomi istikrar kazanmaya başladı. 1998 yılında emeklilik reformu yapılarak, emeklilik fonları

özelleştirildi. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde devam eden özelleştirme çerçevesinde Nisan 1998’de Hükümet ana sanayi işletmeleri bir dizi Kazak ve yabancı bankalara satmıştır. Temmuz 1998’de ise Hazar denizinin Kazak kısmında ilk petrol kuyusunun sondajı başlamıştır (Jandıbayev, 2017: 13).

Kazakistan Ankara Büyükelçisi Abzal Saparbekuly’nın belirttiği gibi, Kazakistan’da yapılan ekonomik reformların sonucunda halkın refah seviyesi yükseldi ve ülkede orta sınıf oluştu, “1990’ların başında kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) 700 dolarken, bu rakam 2013 yılında 12 bin dolara ulaştı. Bundan dolayı Dünya Bankası Kazakistan’ı orta gelirli ülkeler arasına aldı. Kazakistan 1998 ve 2008-2009 yıllarındaki iki dünya krizinden büyük hasar almadan çıktı. Bu durum genç devletin ekonomik gücünü ortaya koydu ve devlet yapısının dayanaklılığını kanıtlamış oldu” (Saparbekuly, 2020).

Ekonomik durumun iyileşmesi bütçeyi de etkilemiştir. Bütçe gelirleri 1993’te 7,1 milyar Tenge iken, 2009’da 3.505,3 milyara kadar yükseldi. 1992-2000 yılları arasında bütçe geliri 2,1 trilyon Tenge iken, 2006-2009 dönemi için bütçe gelirlerinin toplam tutarı, 9,6 trilyon vergi gelirleri dahil olmak üzere 12,8 trilyon Tenge oldu. Bu dönemde Kazakistan’ın ulusal ekonomisinin büyümesinin ana faktörü olarak şunu belirtmeliyiz: temel endüstri dalları olan petrol ve gaz sektörü, madencilik ve metalurji endüstrileri, ulaşım, iletişim ve tarım sektörlerinin hızlı bir şekilde toparlanması ve devamlı gelişmesi sağlanmıştır. Bu alanlar 2009-2010 döneminde ülkenin brüt üretiminin %86’sını oluştururken, madencilik sektörünün payı %48,4 oldu (Jandıbayev, 2017: 13).

Özetle, sosyalist rejim şartlarında planlı ekonomiye dayanan Kazakistan’ın bağımsızlığı sonrası süreçte yeni özel mülkiyete geçiş, işleyen piyasa ekonomisi, yerli para birimine geçiş ve elde edilen görece ekonomik refah seviyesine ulaştığı gözlemlenmiştir. Kazakistan’daki ekonomik reformlar, siyasi ve sosyal reformlarla paralel bir şekilde yürütülmeye çalışılmıştır. Ülke için en zor olan kuruluş döneminde parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş sağlanmıştır, Cumhurbaşkanlığı enstitüsü geliştirilmiştir, aynı zamanda Kazakistan’ın gelişmesini belirleyen 2030

Stratejisi ve 2050 Stratejisi kabul edilmiştir. Bu reformların gerçekleştirilmesinde ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in çok önemli rolü olduğu bilinmektedir.

3. BÖLÜM.

BAĞIMSIZLIK DÖNEMİNDEKİ SİYASİ REFORMLAR

3.1. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN 2030 VE 2050 GELİŞME STRATEJİLERİ

Zor kuruluş ve kalkınma sürecinde Kazakistan'ın sağlıklı ve müreffeh ekonomiye sahip olmadan güçlü bir devlet olamayacağı, kendi silahlı kuvvetlerine sahip olamayacağı, ülkenin demografik, sosyal ve çevresel sorunlarını çözemeyeceği, halkının yaşam kalitesi ve refahını arttıramayacağı aşikârdı. 1990'lı yılların ortasında yer alan ekonomik kriz, sosyal ve toplumsal sıkıntılar, Batı'dan beklenen desteğin gelmemesi sadece kendi gücüne güvenme gerçeğini ortaya koydu ve Kazakistan'ı yeni model arayışına itti. Yapılan bu faaliyetler sonraki süreçte meyvelerini vermeye başladı; 1995 Anayasası kabul edildi, ülkenin siyasi sisteminin çekirdeği oluştu, yürütmenin geniş ve güçlü yetkileriyle ekonomik kriz çözülmeye başladı ve daha makul, daha uygun ekonomik gelişim modelleri benimsendi (Aşimbayev, 2001: 27). Ancak başta ekonomik olmak üzere ülkedeki siyasi istikrar, sürdürülebilirlik, sosyal değişim gibi sorunların çözümü için güçlü ve hedefli reformlar gerekirdi. Çünkü önceki dönemin amacı, sorunlu ve “çalkantılı” geçiş süreci şartlarında devlet olarak hayatta kalmak ve devam edebilmektir. Nursultan Nazarbayev “Kazakistan Yolu” eserinde bu süreç ile ilgili şöyle demektir: “Yangın söndürme dönemi bitmiştir. Şimdi; on, on beş ve otuz yıl sonra, ülkemizin nasıl olacağını tahayyül etme fırsatımız doğmuştur” (Nazarbayev, 2012: 45-46). XX. Yüzyılın sonunda bilimde Kazakistan'da meydana gelen eğitime cevap verecek bir geçiş modelin olmadığını da belirtmek gerekir. Bu nedenle Nazarbayev aynı eserde “Biz kendi yolumuzu bulmalıydık. Kazakistan yolunu” diyerek bunu ifade etmiştir (Nazarbayev, 2012: 14).

Bu süreçte gerçekleri ile yüzleşen ve durumu daha reel bir şekilde değerlendiren Kazakistan, Batı ülkeler örneğinden vazgeçerek, “Asya kaplanları” olarak adlandırılan Güney Doğu Asya ülkelerinin ekonomik kalkınmasını ve “yönetilen demokrasisini” örnek alarak 1997 yılında “Kazakistan-2030: Kalkınma Stratejisi”ni hazırlamıştır ve kabul etmiştir. Böylece Kazakistan ikinci modernizasyonu başlatmıştır. 2030 Stratejisi dört aşamalı olarak planlanmıştır: 1997-2000 yılları hazırlık aşaması, 2000-2010 yılları birinci aşama, 2010-2020 yılları ikinci aşama ve 2020-2030 yılları üçüncü aşama idi. Bu Strateji'nin ana hedefi, 2030 yılında Kazakistan'ın ekonomik olarak en gelişmiş 50 ülke

içinde yer almasıdır. Buna bağlı olarak devlet yönetim reformlarının yapılması, orta sınıfın oluşturulması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, sosyal reformların yapılması amaçlandı. Nazarbayev'in yoğun girişimleriyle 1997 yılında ülke başkentinin Almatı'dan Astana'ya taşınması 2.modernizasyonun simgesi oldu (Jandıbayev, 2017: 13). Strateji ülkenin enerji kaynaklarının miktarı ve fiyatına bağlı üç gelişim senaryosu öngörmektedir: iyimser, temel ve kötümser. Sonraki yıllarda petrol fiyatları stratejinin iyimser senaryosundaki fiyatların üstüne bile çıkması, Kazakistan'ın hızlı kalkınmasını sağlamıştır.

1997 yılında kabul edilen “Kazakistan 2030: tüm Kazakistanlıların refahı, güvenliği ve yaşamın iyileştirilmesi” Gelişim Stratejisi 7 ana başlıktan oluşmaktadır (Nazarbayev, 2012: 50-51):

- (1) “Ulusal Güvenlik ve toprak bütünlüğün korunması: Kazakistan'ın, bağımsız egemen bir devlet olarak, toprak bütünlüğünü koruyarak kalkınmasını sağlamak;
- (2) İç Siyasi İstikrar ve toplumun birliğinin muhafaza edilmesi: Kazakistan'ın, içinde bulunduğu zamanda ve gelecek on yıllarda, ulusal stratejisini yaşama geçirmesini sağlayacak şekilde, iç siyasi istikrarı ve ulusal birliği muhafaza etmek ve güçlendirmek;
- (3) Yüksek Yabancı Yatırım ve açık piyasa ekonomisi: Gerçekçi, istikrarlı ve artan ekonomik büyüme tempolarına ulaşmak;
- (4) Kazakistan Vatandaşlarının Sağlık, Eğitim ve Refah artışı: Tüm Kazakistanlıların yaşam, sağlık ve eğitim koşulları ve imkânları ile ekolojik durumu sürekli olarak iyileştirmek;
- (5) Enerji Kaynaklarının İhracatı: Kazakistan'ın enerji kaynağı, gaz ve petrol istihali ile ihracatını hızla arttırmak, elde edilen geliri sürdürülebilir kalkınma ve halkın yaşam koşullarını iyileştirmek için değerlendirmek amacıyla etkin olarak kullanmak;
- (6) Ulaşım ve İletişim Altyapısı: Bu anahtar sektörleri; ulusal güvenliği, siyasi istikrarı ve ekonomik büyümeyi güçlendirecek şekilde geliştirmek;
- (7) Profesyonel Devlet, kurumsal ve etkin bir devlet yapılanması: İşine bağlı ve öncelikli amaçlarımıza ulaşma çalışmalarında halkın temsilcisi olarak hareket edecek devlet memurlarından oluşan etkin ve çağdaş bir Kazak devleti vücuda getirmek” (Nazarbayev, 2012: 50-51).

1995-1999 yıllarında yapılan radikal ekonomik reformlar sayesinde ülke ekonomisinin gerilemesi durduruldu ve gelişim moduna girmeye başladı. Siyasi alanda ideolojik çoğulculuk, muhalefet ve çok partili sistem gelişmeye ve STK'lar kurulmaya başlamıştır. Kazakistan ulusal siyasal kimliğin sağlanması, milli şuurun canlanması, ulusal çıkarların gerçekleşmesi ve çok yönlü dış politika hedeflere ulaşılması noktasında çok gayret göstermiştir.

Eylül 2002'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Kararnamesi ile ülkede İnsan Hakları Komiseri (Ombudsman) Enstitüsü kuruldu, bir yıl sonra ise Kazakistan İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerine katıldı. 2003 yılında ölüm cezasına moratoryum ilan edildi (Qazaqstan Respwblıkası Prezıdentiniñ 2003 jılğı 17 jeltoqsandağı N 1251 Jarlığı. Qazaqstan Respwblıkasında ölüm jazasına moratoriy engizw twralı).

Daha önce bahsedildiği gibi, 2000'li yılların başında petrol fiyatlarındaki artış Kazakistan'ın ekonomik durumunu düzeltmiştir ve reformların gerçekleştirilmesi hızlandırılmıştır. Böylece, 2012 yılında Kazakistan Cumhuriyeti dünya ülkelerinin ekonomileri içinde 51. sırada yer almıştır (Nazarbayev, 2012:14). Bundan dolayı, 1997 yılında 2030 için belirlenen hedefe ulaşılmış sayılmıştır ve Kazakistan Cumhurbaşkanı tarafından yeni hedefler belirlenmiştir.

14 Aralık 2012 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Halka Sesleniş konuşmasında "Kazakistan 2050 Stratejisi: Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti" programını ilan etmiştir. Nazarbayev, Kazakistan'ın 2030 Kalkınma Programı çerçevesinde gerçekleştirebildiği esas siyasal, ekonomik, sosyal ve diğer başarıları olduğunu vurgulamıştır. Ekonomik liberalleşme alanında Kazakistan'ın gayret ederek gösterdiği olağanüstü başarı neticesinde dünyanın en gelişmiş ekonomiler listesinde 51.sırayı alan Kazakistan, 2050 Gelişme Programında, 2050 itibariyle dünyanın ilk 30 ekonomisine girmeyi hedeflemiştir (Nazarbayev, 2012:14).

Kazakistan 2050 Stratejisi'ndeki "Bizler bütün dünyayla birlikte medeni yoldan ilerlemeliyiz ve toplumun müteakip demokratikleşmesi yoluna koyulmalıyız. Parlamento'nun yetkilerinin artırılması konusundaki politikamızı devam ettirmeliyiz. ... Adem-i merkeziyetçilik, her şeyden önce, devlet yönetim sisteminin nitelik olarak

değişmesidir ve yerel düzeyde sorunların çözüm sisteminin değişmesi demektir” ((Nazarbayev, 2012) diyen satırları, Kazakistan’ın tam demokratik bir devlet kurmakta kararlı olduğunu ve bu istikamette ilerleyeceği iradesini göstermiştir.

Bu temel amaca ulaşmak için 7 ana hedef belirlendi:

- (1) “Yeni rotanın ekonomik politikası, karlılık, yatırımların geri dönüşü ve rekabet ilkelerine dayalı çok kapsayıcı ekonomik pragmatizm;
- (2) Milli ekonominin itici gücü olan girişimciliğin çok yönlü desteklenmesi;
- (3) Sosyal politikanın yeni ilkeleri, sosyal güvence ve bireysel sorumluluk;
- (4) Çağdaş eğitim sisteminin, mesleki eğitimin ve personel yetiştirmenin anahtar kılavuzları, bilgi ve profesyonel becerilerdir;
- (5) Devlet yapısının güçlenmesi ve Kazakistan demokrasisinin geliştirilmesi;
- (6) Tutarlı ve öngörülebilir dış politika, milli çıkarların teşvik edilmesi ile bölgesel ve küresel güvenliğin güçlendirilmesi;
- (7) Çok uluslu ve çok dinli toplumunun başarısının temeli, yeni Kazakistan yurtseverliğidir”.

Halka Seslenişinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, XXI. yüzyılda insanlığı bekleyen ve çözülmesi gereken başlıca sıkıntı ve sorunları şöyle sıralamıştır:

- (1) “Küresel Gelişimin Hızı: küresel güç dengesi yavaş yavaş Doğu’ya, Asya ve Pasifik bölgesine doğru kaymaktadır. Böylece Kazakistan jeopolitik ve jeoekonomik güçlerin ortasında bulunacaktır.
- (2) Global Demografik Sorunlar: XXI. asrın ortalarında dünya nüfusu 9 milyara ulaşacaktır. Yaş ortalaması 35 olan Kazakistan, kendi gelişiminde bu durumu da hesaba katmalıdır.
- (3) Gıda Güvenliği Sıkıntıları: Buğday ve un ihracatçısı olan Kazakistan gıda üretimini daha sistemli yapmalı ve yeni imkanlardan istifade etmelidir.
- (4) Sürekli Artan Su İhtiyaçları: Bundan 40 yıl sonra su ihtiyaçları 8 kat artarak içilebilir su kaynakları azalacaktır. Kazakistan’ın su politikaları ele alınmalıdır.

- (5) Küresel Enerji Sorunları: 2050 yılına doğru kullanılan enerji kaynaklarının öncüsü yeşil enerji olacaktır. Kazakistan yeni enerji kaynaklarını geliştirmelidir. O zamana kadar enerji ihtiyaçları iki kat artacaktır.
- (6) Doğal Kaynakların Sınırlılığı: Rezerv doğal kaynaklar yeniden değerlendirmeli ve yeni enerji yönetim yollarını araştırılmalıdır.
- (7) Üçüncü Teknoloji Devrimi: Teknolojik gelişim göz önünde bulundurarak yeni çözümler bulunmalıdır.
- (8) Sosyal İstikrarsızlık: Dünyada 200 milyon işsiz olduğunu ifade eden Kazak lideri Nazarbayev her türlü zor durumlara hazır olmanın gerekliliğinin altını çizdi.
- (9) Değerler Kriziyle İlgili Çelişkiler: Kültürlerarası diyalog ve barışın istikrarın temeli olduğunu her zaman aklımızda tutmak lazım dedi.
- (10) Yeni Krizin Doğurdukları Problemler: 2013-2014 yıllarında hammadde fiyatlarının ani düşme olasılığına karşı her türlü senaryo ve risklere hazır olmak gerekir” (Nazarbayev, 2012).

Yukarıda sözü edilen küresel şartları temel alarak ufuklarımızı genişletmeliyiz diyen N. Nazarbayev bütün şirket ve kuruluşların 2050 yılına kadar planlar geliştirmesi ve onu takip etmeleri gerektiğini vurguladı. Kazakistan’ın 2050 yılına doğru dünyanın en gelişmiş 30 ülkesi arasında yer alması için tüm gerekli insani, sosyal, doğal ve maddi imkan ve kaynakların bulunduğunu söyledi (Nazarbayev, 2012).

Yakın zamanda farklı alanlarda yapılacak reformları (endüstriyel yenilikçi kalkınma politikası, sosyal politika, dış politika ve güvenlik, eğitim politikası, birlik ve beraberlik konusu vb.) ele alan Cumhurbaşkanı Nazarbayev, devlet yönetiminin modernleştirilmesi ve demokratikleşmesi ile ilgili Kazakistan’da yeni bir devlet yapılanması başlayacağını duyurdu: 2013 yılında merkezi yönetim, bazı yetkilerini yerel yönetim organlarıyla paylaşacak, toplumsal katılım arttırılacak, kırsal bölgelerin yöneticileri seçim yoluyla belirlenecektir; devlet memurluğunda da idari reformlar yapılacak ve sistem daha şeffaf hale gelecektir; Parlamento’nun rolü arttırılarak, adli sistem yeniden düzenlenip iyileştirilecek; Kazakistan’da halkın mahkemeye olan saygı ve güvenini arttırılacak ve bağımsız yargının kurumsallaşması gerçekleştirilecektir. Bununla birlikte, 2013’te hukuk koruma memurlarının teftiş edileceği ve maaşlarının

arttırılacağı ilan edildi, ayrıca Kazakistan’da 18.000 sivil toplum kuruluşunun faaliyet göstermesi genç demokrasinin delili olduğu vurgulandı (Nazarbayev, 2012).

Kabulünden sonra 2050 Stratejisi’nde belirlenen amaç ve hedeflere adım adım ulaşmak için Kazakistan’da, Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Kalkınma Planı, “Nurlu Yol” Altyapı Geliştirme Devlet Programı, Ulusal İhracat Stratejisi, Ulusal Yatırım Stratejisi, Endüstriyel ve Yenilikçi Kalkınma Devlet Programı, Eğitim ve Bilimi Geliştirme Devlet Programı, “Dijital Kazakistan” Programı, “Sağlık” Devlet Programı, “İşletme Yol Haritası”, Tarım Endüstrisi Gelişme Devlet Programı, Üretken İstihdam ve Kitlese Girişimciliği Geliştirme Programı, Turizm Endüstrisi Gelişme Devlet Programı, Hizmet Sektörünün Gelişme Programı gibi farklı alanlarda birçok strateji ve program kabul edildi (Strategii i programmi, 2021). Bu stratejik plan ve programların hayata geçirme sürecinde, daha önce bahsettiğimiz gibi, 2017 yılında Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından “Kazakistan’ın üçüncü modernizasyonu: küresel rekabet gücü” başlıklı ülkenin üçüncü modernizasyonu ilan edildi.

2050 Stratejisinin gerçekleştirilmesi yolunda Kazakistan’da önemli girişimler başlatılmıştır. Bunlardan biri, Ocak 2014’te Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in “Kazakistan Yolu 2050: ortak hedef, ortak çıkar, ortak gelecek” başlıklı Ulusa Sesleniş konuşmasında yeni Kazakistan’ın manevi altyapısını oluşturacak “Mângilik El (Kazak Türkçesinde Ebedi Ülke demektir)” projesinin başlatması oldu. Kazakistan’ın ulusal gelişmesinin bir sonucu ve artık sloganı olan “Mângilik El” düşüncesi ve programı, ülkenin resmi devlet ideolojine ve gelişim planına dönüştü. Kazakistan halkının özüne seslenerek konuşmasını şu şekilde tamamlamıştır: “Mângilik El, binlerce yıldır atalarımızın asıl hayalidir. O hayal, dünya haritasında saygın yere sahip ve tüm ülkelerle eşit ilişkiler kuran Bağımsız Devlet olmaktı. O hayal, müreffeh yaşamı olan, birlik içinde yaşayan ve genç nesillerin geleceğe güvenle baktığı bir Ülke olmaktır. Biz hayalleri gerçeğe dönüştürdük” (Nazarbayev, 2014: 18). Daha önceki sesleniş ve konuşmalarında Kazakistan’ın çok uluslu yapısına ve ülke birliğine dikkat çeken Nazarbayev’in bu seslenişinde Kazak halkına vurgu yapması dikkat çekicidir. 2050 Strateji çerçevesinde başlatılan diğer önemli girişim, 2014 yılının Aralık ayında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in “Geleceğe giden Yol, Nurlu Yol” konuşmasında “Nurlu Yol” adlı yeni ekonomik politikasının ilan edilmesi oldu. “Tecrübelerime göre, önümüzdeki yıllar küresel anlamda meydan okumaların zamanı

olacaktır ve tüm dünyanın mimarisi değişecektir” diye başlayan konuşmasında ülkenin yeni ekonomik politikasının çekirdeğini altyapı geliştirme planı oluşturacağını, bunun için Ulusal Fon’dan her sene 3 milyar dolar ödenek ayrılacağını ve her Tenge'nin harcamasını bizzat kendisinin başkanlığında kurulan komisyon tarafından kontrol edileceğini, sadece yollar inşaatında 200 bin kişiye istihdam sağlanacağını ilan etmiştir (Nazarbayev, 2014: 11). 2015-2019 yıllar arasında “Nurlu Yol” çerçevesinde ulaştırma sektörünün gelişmesi için toplam 5,8 trilyon Tenge harcandı; 400 bin istihdam edildi; GSYİH’de ulaştırmanın payı %8,3’e kadar yükseldi; toplam 12 fit değerindeki konteyner geçişi 271 binden 825 bine kadar 3 kat arttı; transit geliri 180 milyar Tenge’den 782,4 milyar Tenge’ye kadar 4,3 kat arttı; yük araçlarının transit hacmi 1,3 milyondan 1,8 milyon tona kadar 1,5 kat arttı; ulusal seviyede olan 3 bin km yol yapıldı ve onarıldı; il ve ilçe seviyesinde olan 15 bin km yol onarıldı; 1,4 bin km demiryolu yapıldı; 6 havalimanı pistlerinin modernizasyonu yapıldı; Çin ile olan geçiş terminallerinin kapasitesi yılda 40 milyon tona kadar yükseltildi; Hazar Denizi’ndeki liman altyapısının kapasitesi yılda 17,5 milyondan 27 milyon tona kadar yükseltildi; mühendislik ağlarının uzunluğu 3,4 bin km oldu; iç suyollarındaki yük trafiği 750 bin tondan 1,4 milyon tona kadar %86 arttı (Nazarbayev, 2014: 11).

Bunlarla birlikte devlet yapısının geliştirilmesine yönelik önemli bir girişim var: 2015 yılında kabul edilen, 5 kurumsal reformun gerçekleştirilmesine yönelik “100 somut adım” Ulusal Planı’dır. Küresel meydan okumalarına yanıt olarak, aynı zamanda ülkede temel dönüşümlerin sağlanması için 5 Cumhurbaşkanlığı reformu ve her bir reform için net adımlar ilan edildi:

- (1) Modern profesyonel devlet yönetim kadrosunun kurulması (15 adım);
- (2) Hukuk üstünlüğünün sağlanması (19 adım);
- (3) Sanayileşme ve ekonomik büyüme (50 adım);
- (4) Kimlik ve birlik (6 adım);
- (5) Şeffaf takip edilebilir devletin kurulması (10 adım)

toplam 100 somut adım (Plan natsii, 2015). Bu adımların gerçekleştirilmesi devlet tarafından sıkı takip edilmekte olup, 2021 yılının Mart ayına kadar 100 adımdan 72’si: “Modern profesyonel devlet yönetim kadrosunun kurulması” maddesindeki 15’ten 13’ü; “Hukuk üstünlüğünün sağlanması” maddesindeki 19 adımın tümü; “Sanayileşme ve

ekonomik büyüme” maddesindeki 50’den 27’si; “Kimlik ve birlik” maddesindeki 6’dan 3’ü; “Şeffaf takip edilebilir devletin kurulması” maddesindeki 10 adımın tümü gerçekleştirildi (100 konkretnyh şagov, 2021).

Sonuç olarak, bağımsızlık döneminde Kazakistan Cumhuriyeti pragmatik bir yaklaşımla ekonomik, siyasi ve sosyal kalkınmayı hedefleyen Stratejileri kabul etmiştir. 1997 yılında kabul ettiği 2030 Stratejisinde belirlediği amaca daha kısa sürede ulaşan Kazakistan, 2050 yılı için hedefini 2050 Stratejisinde belirlemiştir ve bu hedeflere ulaşmak için net programlar hazırlamıştır.

3.2. 2007 SİYASİ REFORMLAR VE SONUÇLARI

1990’lı yılların başında SSCB’nin dağılmasıyla Kazakistan devletinin mevcut ciddi sorunlarının acil çözümü için demokrasinin gelişme hızı feda edilmiştir ve geniş yetkilerle donatılan Başkanlık sistemine geçiş sağlanmıştır. Bu dönemde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in deyişiyle “önce ekonomi, sonra siyaset” ilkesi esas alınmıştır. Ülkenin ekonomik durumu ve halkın yaşam seviyesi düzeldikten sonra siyasi demokratik reformların yürütülmesi meselesi tekrar ülkenin gündeme gelmiştir.

2000’li yılların başında ülkenin ekonomik durumu düzelmeye başlayınca siyasi liberalleşmenin (çok partili sistem ile muhalefetin güçlendirilmesi, demokrasi kültürünün yerleşmesi vs.) geliştirilmesi konusu gündeme geldi. 2004’te yaşanan ekonomik krizden dolayı 2004-2007 yıllarında Kazakistan’ın siyasi gelişme programında önemli düzeltmeler yapılmıştır.

Kazakistan’ın sert yönetim tarzı, iş ve sivil aktivitelerinin gelişmesine engel teşkil etmeye başladı. Bu nedenle, siyasi liberalleşme sorunu tekrar gündeme çıkmıştır. Böyle bir durumda, ülkenin istikrarlı gelişimini sağlamak amacıyla ülke yönetimi siyasi modernleşme sürecinin hızlandırılması kararını almıştır. Bu nedenle 2004 yılından sonra siyasi reformlar üzerinden yoğun çalışmalar yapıldı ve 2007 yılında yapılan anayasal reformlar (Baygarin, 2011) ile Kazakistan’da Parlamento güçlendirildi ve yetkileri genişletildi, seçim sistemi geliştirildi, parti faktörü arttırıldı ve siyasi partilerin

rolü güçlendirildi, iktidar güçleri arasındaki ilişki yeniden düzenlendi, bununla birlikte iktidar ve sivil toplum kuruluşları arasındaki etkileşim düzeni ciddi değişikliklere uğradı.

Güçlü muhalefet olmasa da, Kazakistan'da çok partili Parlamento çalışmaktadır. Sivil toplumun gelişmesi teşvik edilmekte olup, ülkede 18 binin üzerinde sivil toplum kuruluşu, bağımsız medya organları faaliyet göstermektedir, yaklaşık 2500 yayın yapılmakta olup, bunun %90'ı özeldir (Nazarbayev, 2012: 14). Ancak, kamu ve siyasi dönüşüm süreçlerinin kontrolünü korumak gerekçesiyle 2007 yılında Cumhurbaşkanı'nın yetkileri de genişletildi (Çetin, 2016: 45). 2007 yılı reformlarının amacı, ülkede liberal reformları başlatmak, kamu ve devlet menfaatlerinin yeni bir dengesini oluşturmak, devlet yönetiminde yeni dengeleri geliştirmek ve sonuç itibariyle ülkenin demokratik gelişimini sağlamaktır. Bu haliyle 2007 yılında yapılan reformlar, üçüncü aşama ve yasal düzenlemelerle rejimin modernizasyonudur.

Bununla birlikte, "Orta Asya ülkeleri içinde Kazakistan, en çok anayasal reform gerçekleştiren, siyasal ve ekonomik çağdaşlaşmada en ileri konumda olan bir ülkedir. Kazakistan'ın ekonomik ve siyasal istikrara kavuşması, hızlı ekonomik kalkınması, halkın refah düzeyinin artması, fakat aynı zamanda, özellikle 2000'li yılların başında BDT ülkelerinde (Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan) "renkli devrimlerin" çoğalması sonucu siyasal iktidar hem içten hem dıştan birtakım demokratikleşme taleplerini yerine getirmek zorunda kalmıştır. Yeni anayasal reformlar yapılarak Cumhurbaşkanı yetkilerinin azaltılması ve Parlamento'nun yetkilerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir" (Amangaliyeva, 2010: 59).

21 Mayıs 2007 tarihinde Anayasa'ya yapılan değişiklikle "Aynı kişi iki dönemden fazla Cumhurbaşkanı olamaz" maddesi tekrar eklenmiş, Cumhurbaşkanının görev süresi 5 yıla kadar (daha önce 7 yıld) kısaltılmış, Cumhurbaşkanı makamına seçilen aday son 15 yıl Kazakistan'da ikamet etmesi kuralı (daha önce bu süre hiçbir şekilde belirtilmemiş, sadece görev süresi kayıt edilmiştir) getirilmiştir (Anayasa, 2019). Ayrıca, görev süresinde hiçbir sınır olmadığını teyit eden Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı'nın özel bir yasal konumu Anayasada tanınmıştır (1995 Anayasası, Madde 42). Bu değişikliklerle ilk Cumhurbaşkanı için iki kere seçilebilme koşulunun uygulanmayacağı sağlanmıştır. Bazı değişiklikler, Cumhurbaşkanı'nın, bazı yetkililerin

atanması, devlet organlarının kurulması ve kaldırılması (Güvenlik Konseyi, anayasal statüye sahip Kazakistan Halk Asamblesi vb.) konusunda yetkilerini genişletmeye yönelikti (Gorbaçenko, 2021).

Hükümet'e çifte sorumluluk getirilmekte, Cumhurbaşkanı'nın yanı sıra Meclis'e karşı da sorumlu bir Bakanlar Kurulu yapısı oluşturulmuştur. Meclis artık kabinenin tamamına basit çoğunlukla güvensizlik önergesi verebilecektir. Değişiklikler ile hükümetin kurulma prosedürü de değiştirilmiştir. Yargıçların atanması, yargı kurulların oluşturulması ve yerel özyönetimin uygulanması konularında yargı sisteminde de değişiklikler yapılmıştır.

“Değişikliklerin önemli bir kısmı Parlamento'nun her iki kanadının yetkileri ile ilgilidir. Parlamento milletvekillerinin statüleri değiştirilmiş ve yetkileri genişletilmiştir. Orantılı seçim sistemine geçiş yapılmıştır. Genel görünüm olarak Parlamento'nun alt kanadı olan Meclis'in yetkilerinin artırıldığı görülmektedir” (Alkan, 2007: 19-20).

2007 reformların temel hedefleri:

- Parlamento rolünün güçlendirilmesi (çoğunlukla yürütme organları ile ilişkiler içinde),
- Orantılı seçim sisteminin oluşturulması ve bununla birlikte parti faktörünün güçlendirilmesi,
- Parti sisteminin basitleştirilmesi (hükümet yanlısı partilerin “Nur Otan” Demokratik Halk Partisi çatısı altında birleşmesi),
- Devletin sosyal sistemi ve kamu yönetim sürecinde halkın katılımını sağlamak adına yerel STK'lara destek verilmesidir (Baygarin, 2011).

Cumhurbaşkanı'nın yetkileri politik ve toplumsal dönüşüm süreçlerinin istikrarını sağlamak ve korumak adına epey genişletildi. Kazakistan Cumhuriyeti'nin politik olarak yenileşme sürecindeki başarısı ve katkısı, tüm aktörlerin sürece dahil edilmesi ve siyasal şeffaflığın sağlanmış olmasıdır.

Demokratikleşme ve politik dönüşüm sürecinde Kazakistan, uluslararası sorumluluk ve yükümlülüklerine bağlı kalmış ve bu süreç söz konusu yükümlülüklerden oldukça etkilenmiştir. 2007 yılında gerçekleştirilen anayasal yenileşme çabalarının neticesinde iktidarın erkleri arasındaki ilişki, partinin yapısı ve işleyişi, seçim sisteminin

yanı sıra iktidar ve sivil toplum kuruluşları arasındaki etkileşim düzeni ciddi değişikliklere uğramıştır. Ancak 1995'ten itibaren yapılan yenileşme hareketlerinin hepsi, başkanlık sistemini veri kabul ederek gerçekleşmiştir. Bunun açık anlamı Kazakistan'ın başkanlık sisteminden vazgeçmeyeceği gerçeğidir.

3.3. 2017 SİYASİ REFORMLAR VE SONUÇLARI

2017 yılı bağımsız Kazakistan'ın tarihinde önemli yer tutmaktadır. Bir taraftan, 31 Ocak 2017 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in "Kazakistan'ın üçüncü modernizasyonu: küresel rekabet gücü" başlıklı halka seslenişi ile ülkede üçüncü modernizasyon başlatıldı. Teknolojik modernizasyon, iş ortamının önemli ölçüde geliştirilmesi ve genişletilmesi, makroekonomik istikrar, insan sermayesi kalitesinin yükseltilmesi, kurumsal dönüşüm, güvenlik ve yolsuzlukla mücadele bu programın öncelikleri olarak belirlendi (Nazarbayev, 2017). Bugün de de mevcut Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev'in, başlatılan reformları devam ettirdiği gözlemlenmektedir.

Diğer taraftan, Kazakistan Cumhuriyeti siyasi sistem teşkilatında, mevcut Anayasa hükümlerine göre, Cumhurbaşkanlığı enstitüsü tüm yönetim dallarının başkanlığını yürüten dikey sisteminin zirvesi noktasındaydı. 2017 yılında yapılan siyasi reformlarla Cumhurbaşkanı'nın bazı yetkileri Parlamento'ya, bazı yetkileri Hükümete devredilmiştir. Örneğin, önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, Kazakistan'da başkanlık sistemi Anayasa'ya uygun şekilde düzenlenmiştir. Anayasa'nın 2. Maddesinde "Kazakistan Cumhuriyeti, yönetim sistemi başkanlık olan üniter bir devlet" olarak tanımlanmıştır. Ancak klasik başkanlık sistemi ile Kazakistan modelini ayıran özellik; Kazakistan Cumhurbaşkanına Anayasa ile parlamentoyu feshetme yetkisinin verilmesi idi; aynı zamanda yasama yetkisinin, üçte iki oy çoğunluğuyla cumhurbaşkanına devredebilmesiydi (53.Madde, 3.fıkra). 2017'de yapılan anayasa değişikliğiyle yasama yetkisinin 1 yıl için cumhurbaşkanına devredilmesi hükmü fesih edilmiştir. Yani, 2017 anayasa değişikliğiyle devlet cumhurbaşkanının kanun çıkarma yetkisinin kendisine 1 yıl süre için yasama organı tarafından devredilmesi yetkisi kaldırılmıştır.

2017'nin başında başlayan süreçte, Cumhurbaşkanına ait 35 yetkisinin Parlamento ve Hükümete devredeceğine dair Anayasa değişiklikleri kabul edildi. Parlamento'nun onayladığı ve Cumhurbaşkanı'nın imzasına sunulan Anayasa

değişiklikleri ile devredilecek yetkiler, Parlamento'nun denetim fonksiyonlarını güçlendirecek, Parlamento'yu Hükümet tayininde de daha etkili kılacak; Hükümet Parlamento'ya karşı sorumlu olacak; birçok mali ve bütçe konusunda yetkiler Hükümete devredilerek ve sorumluluk direk Hükümete ait olacak; yargı sistemi ve yerel yönetim sistemi geliştirilecek, Cumhurbaşkanı'nın kanunlar prosedürü ile ilgili birçok yetkisi kısıtlanacaktır.

10 Mart 2017 tarihinde kabul edilen 51-VI ZRK sayılı "Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'na değişikliklerin yapılması" Kanunu'na uygun olarak aşağıdaki gibi değişiklikler yapılmıştır:

Cumhurbaşkanı statüsü ve yetkileri ile ilgili:

- Cumhurbaşkanı seçilmesinin şartları sıkılaştırıldı (lisans eğitimi diploması şartı getirildi). Anayasal kanunlarına dayanarak diğer ek taleplerinin belirlenmesi olasılığı netleştirildi (2.bölüm, M.41);
- İlk Cumhurbaşkanı'nın garantileri ve statüsünün değişmezliği belirlendi (2.bölüm, M.91);
- Yürürlüğe giren yasa veya diğer yasal düzenlemelerin Kazakistan Anayasasına uygunluğu, incelenmesi veya belirli durumlarda görüş bildirilmesi için Anayasa Konseyine başvurma yetkisi verildi (M.44);
- Savaş ve barış konularında yasaların çıkarılması yetkileri azaltılmıştır (2.bölüm, M.45), ancak kanunların kabulü önceliğini belirleme hakkı korunmuştur (2.bölüm, M.61);
- Devlet programlarının onaylanması, Başbakanı teklifi üzerine devlet bütçesi tarafından desteklenen tüm kurum ve kuruluşların çalışanlarının ücretlendirilmesi ve finansmanı birleşik siteminin onaylanması gibi yetkileri alındı (Gorbaçenko, 2021).

Parlamento'nun statüsü ile ilgili:

- Parlamento'nun sadece yasama işlevlerini değil, yasama yetkisi kullandığı vurgulandı (1.bölüm, M.49);
- Parlamento kamaralarının ortak oturumunda yasama yetkilerinin bir yılı aşmayan bir süre için Devlet Başkanına devretme olasılığı alınmıştır (M.53);

- Devlet Başkanı'nın teklifi üzerine İnsan Hakları Komiseri'nin 5 yıllık süre için seçilmesi ve görevden alınması, Senato'nun münhasır yetkisi olduğu (1.bölüm, M.55);
- Hükümet üyelerinin faaliyetleri üzerinde parlamenter kontrolü güçlendirildi (Milletvekili toplam sayısının en az 2/3 çoğunluğu ile, görevini yerine getirmeyen Hükümet üyesinin görevden alınması teklifinin Cumhurbaşkanıya verilmesi, bu durumda Cumhurbaşkanı ilgili Hükümet üyesini görevden almayı taahhüt eder) (M.57) (Gorbaçenko, 2021).

Hükümet'in faaliyetleri ile ilgili:

- Hükümet'in tüm durumlarda yalnızca Cumhurbaşkanıya karşı değil, Parlamento'ya karşı da sorumluluğu yüklenmiştir (2.bölüm, M.64);
- Hükümetin, Hükümete bağlı olmayan merkezi yürütme organlarının başkanlarını atama ve görevden alma yetkisi alınmıştır (M.66);
- Başbakan'ın Hükümet faaliyetlerinin ana hatları ve tüm önemli kararları hakkında raporu sadece Cumhurbaşkanıya değil, Parlamento'ya vereceği belirlenmiştir (M.67);
- Hükümetin yeni seçilen Cumhurbaşkanı ile değil, yeni seçilen Meclis ile istifa edeceği tespit edilmiştir (M.70) (Gorbaçenko, 2021).

Anayasa Konseyi ile ilgili:

- Yürürlüğe giren yasa veya diğer yasal düzenlemelerin Kazakistan Anayasasına uygunluğunu gözden geçirme, Cumhurbaşkanı'nın talebi üzerine insan hak ve özgürlüklerin korunması, ulusal güvenliğin sağlanması, devletin egemenliği ve bütünlüğü konularında görüş bildirme yetkileri genişletilmiştir (M.72);
- Cumhurbaşkanı'nın Anayasa Konseyi kararına itiraz hakkının alınması ile Anayasa Konseyi'nin konumu güçlendirildi (M.73).

Bununla birlikte adalet sistemi, savcılık yetkileri ve yerel yönetim ile ilgili konularda değişiklikler yapılmıştır (Gorbaçenko, 2021).

Daha önceki mevzuat düzenlemeleriyle Kazakistan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adaylığı için 4 şart aranmaktaydı: doğuştan Kazakistan vatandaşı olmak

(sonradan Kazakistan vatandaşlığını kabul edenler Cumhurbaşkanı aday olamazlar), 40 yaşını doldurmuş olmak, Kazak dilini en üst seviyede bilmek (bugüne kadar yapılan seçimlerde adayların nerdeyse yarısı Kazak dili sınavından geçemediler) ve en az son 15 yıl Kazakistan’da ikamet etmekte. 2017 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile en az lisans eğitimi diplomasına sahip olmak şartı eklendi (Serdaliyeva, 2018:43).

2017’den önceki süreçte Kazakistan Cumhurbaşkanı, Başbakan’ın teklifi ile Bakanlar Kurulu üyelerini atama yetkisine sahip idi. 2017 Anayasa değişikliğiyle, Başbakan’ın Bakanlar Kurulunun kurulması sürecinde, Cumhurbaşkanı’nın onayını almadan önce Parlamento Meclisinin görüşünü alma şartı getirilmiştir. Yani Meclisin görüşü üzerine Cumhurbaşkanı hükümetin üyelerini atayabilmektedir. Bununla birlikte, 2017’de yapılan Anayasa değişikliklerine rağmen, Devlet Başkanı, Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı ve Dışişleri bakanlarını direkt atayabilmektedir (44. Madde).

Aynı zamanda 2017 anayasa değişiklikleri ile Hükümet hem Cumhurbaşkanı’na hem de Parlamento’ya karşı sorumlu haline getirilmiştir. Aynı zamanda tüm Bakanlara, alınan önemli kararlar ve faaliyetleri ile ilgili Parlamento ve Cumhurbaşkanı’na rapor sunulması zorunluluğu belirtilmiştir (64. Madde).

Genel olarak, Kazakistan’da yapılan anayasal reformların neticesinde Cumhurbaşkanlığı kurumunun reformu yapılmıştır. Bir yandan, anayasal değişiklikleri, Cumhurbaşkanı’na çeşitli yetki kollarının faaliyetlerinin koordinatörü statüsünün verilmesi, birçok yetkililerin atanması, devlet organların kurulması ve kaldırılması yetkileri ile Cumhurbaşkanı rolünün güçlenmesine rol açmıştır. Aynı zamanda birinci Cumhurbaşkanı “Elbası”nın statüsü ve değişmez garantileri güvence altına alınmıştır. Diğer yandan, yasama yetkilerinin kısıtlanması ile Cumhurbaşkanı pozisyonu zayıflatılmıştır. Sonuç olarak, 2017 reformları «süper Başkanlık» sisteminden Başkanlık sistemine geçiş olarak kabul edilebilir (İbragimova ve İlyina, 2017). Aynı zamanda bu reformlar, uzun süre iktidarda kalan Nazarbayev’den sonra iktidar değişikliği sürecine hazırlıkların hızlandırıldığını kanıtlamıştır (Satpayev, 2017).

3.4. İKTİDARIN EL DEĞİŞİMİ: BİR DÖNEMİN BİTİŞİ Mİ? YENİ DÖNEMİN BAŞLANGICI MI?

2022 yılına kadar Orta Asya devletlerinden Kazakistan, siyasi, ekonomik ve dış politika bakımından istikrarlı ve dinamik gelişen ülke olarak bilinmekteydi. Bu süreçte ülkenin gelişimine en büyük katkısı 1991 yılından beri Kazakistan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı görevinde bulunan Nursultan Nazarbayev sağladığı tartışılmazdı. Ancak Nazarbayev'in uzun süredir Devlet Başkanı görevinde bulunması, ülkede demokrasi prensiplerinin yerleşmesi ve benimsenmesi konusunda devamlı soru işaretleri gündeme getirmişti. Bununla birlikte, yine de Orta Asya bölgesi devletlerinden farklı olarak Kazakistan'da siyasi iktidar değişimi, daha yumuşak ve mümkün olduğu kadar sancısız bir şekilde sağlanmaya çalışılmıştır.

19 Mart 2019 tarihinde Kazakistan'ı yaklaşık 30 yıl boyunca yöneten kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev "Ulusa Sesleniş" konuşmasını yaptı (Nazarbayev, 2019) ve kendi isteğiyle görevinden ayrıldığını, Anayasa'ya uygun olarak yeni Devlet Başkanın seçimi yapılana kadar Cumhurbaşkanlığı görevini Parlamento'nun üst kanadı Senato'nun Başkanı, üst düzey devlet adamı ve ünlü diplomat Kasım Cömert Tokayev'e devredeceğini duyurdu. Televizyonda Kazak halkına seslenerek kararını açıklarken "Bağımsız Kazakistan'ın kurucusu olarak önümdeki görevim, yeni nesil liderlerin gelmesini sağlamaktır" dedi. Ancak Nazarbayev'in Kazakistan siyasetinden tamamen çekilmediği, birinci Cumhurbaşkanı "Elbası" statüsü ile birçok önemli görevi (Kazakistan Güvenlik Konseyi Başkanlığı, Kazakistan Halkı Asamblesi Başkanlığı, Türk Konseyi Onursal Başkanlığı, iktidarda olan Nur Otan Partisi'nin Genel Başkanlığı) yürütmeye devam edeceğini de belirtti.

Geçici Cumhurbaşkanı olarak atanan dönemin Senato Başkanı Kasım Cömert Tokayev, 9 Haziran 2019 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde oyların %70,96'sını alarak Kazakistan'ın Cumhurbaşkanı seçildi (Qazaqstan Respwblıkası Ortalıq saylaw komıssıyası, 2019).

Devlet Başkanlığı görevine seçilen Kasım Cömert Tokayev 1953 yılında Almatı'da tanınan bir yazar ailesinde doğdu. Lisans eğitimini 1970-75 yılları arasında Moskova Devlet Diplomasi Enstitüsünde tamamladı. İlk yurt dışındaki görevi,

mezuniyet çalışması olarak 1975 yılında Çin'deki SSCB Büyükelçiliğinde staj yapması idi. Ondan sonraki dönemde Çin'de sırasıyla ikinci, birinci sekreterlik, danışmanlık görevlerinde bulunmuştur. 1992'de Kazakistan'ın Dışişleri Bakan Yardımcısı; 1994'te ise Dışişleri Bakanı olan Tokayev, 1999 yılında Başbakan seçilmişti ve 2002 yılına kadar görevine devam etmiştir. 2011 yılında BM Genel Sekreter Yardımcısı, BM Cenevre Ofisi Direktörü, Silahsızlanma Konferansı'nda BM Genel Sekreteri'nin özel temsilcisi görevlerini başarılı yürütmüştür. Kazakça, Rusça, Çince, Fransızca ve İngilizce bilen Tokayev, Kasım 2013'te Kazakistan Cumhuriyeti Parlamento Senato Başkanı olarak, Haziran 2019'da Kazakistan Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Qazaqstan Respwblikasınıñ Prezidenti, 2022).

Göreve geldikten sonra Devlet Başkanı Tokayev'in ilk icraatı, Kazakistan başkentinin merkeze taşınmasında ve gelişmiş bir şehir olarak gelişmesinde ve dünyaca tanınmasında Nursultan Nazarbayev'in çok büyük rol oynadığı Astana'nın adının "Nursultan" olarak değiştirilmesi olmuştur.

Kasım Cömert Tokayev'in ülke içindeki elit gruplar ve oligarklar arasında yaşanan rekabetten uzak olması ve daha çok dış politika meseleleriyle ilgilenmesi, onun saygınlığını korumasını ve herkesle aynı mesafede olmasını sağlamıştır. İktidarda bulunduğu zaman zarfında Tokayev ülkedeki sosyal sorunları çözmeye ve halkın ekonomik durumunu düzeltmeye çalıştığı bilinmektedir. Ancak Ocak 2022 olayları bu tedbirlerin yeterli olmadığını gösterdiğini de belirtmekte fayda vardır. Bununla birlikte Ocak 2022'ye kadar Kazakistan Güvenlik Konseyi Başkanı görevinde bulunan Nazarbayev'in etkisi/"gölgesi"/kurduğu sistemin güçlü bir şekilde devam ettiğini de ifade etmemiz gerekir.

2019 yılında gerçekleşen Kazakistan iktidarındaki değişim çok farklı yorumlara neden olmuştur: bir yandan, ülkeyi uzun süre yöneten Nazarbayev, sadece kendi ayrıcalığını ve mirasını değil, aynı zamanda o güne kadar istikrarlı gelişen rejimini de sağlamlaştırmaya çalıştığını; diğer yandan Nursultan Nazarbayev'in seçilen halefi Tokayev'e tüm yetkilerini devretmemesi ve Tokayev yetkilerinin kısıtlanması, aslında 2017 reformların ve Anayasa değişikliklerinin bu sürece hazırlık olduğu, Tokayev'in itibar ve otoritesinin herkesin göz önünde sarsılmasına neden olduğundan bu durum

nasıl çözüleceği ve ne zamana kadar Tokayev'in iktidarda kalabileceği sorusunu gündeme getirmiştir (Bohr, et al., 2019).

İktidar değişimine rağmen, 2019 yılında halkın sosyo-ekonomik durumundan dolayı hoşnutsuzluğu ve Kazakistan sokaklarında protestolar artmıştır. Tokayev, bu gösteriler karşısında baskı yöntemini reddetmeyi, rasyonel diyalog yolunu tercih etti. Halk durumunun iyileştirilmesi yönelik bazı düzenlemeler yapıldı, ancak derin sosyo-ekonomik reformlar gerçekleştirilemedi. Böyle şartlarda 28 Nisan 2021 yılında Nazarbayev, Kazakistan Halk Asamblesi başkanlığı görevini Tokayev'e devretti (Kussainova, 2021).

Ocak 2022'de Kazakistan'da yer alan olaylardan sonra Kazakistan'ın siyasi sisteminde de ciddi değişiklikler söz konusudur. Ocak 2022'de Kazakistan'da ne olmuştur? bakalım. Kazakistan'ın batısında 2 Ocak'ta Mangistau bölgesindeki Janaozen ve Aktau'da sınıvlaştırılmış petrol gazına (LPG) yapılan zamlar ve ülkedeki sosyoekonomik durumun kötüleştiği gerekçesiyle halk sokaklara dökülmüştür. Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, ülkede istikrarı sağlamak için akaryakıt fiyatlarını indirme sözü verdi ve 4 Ocak 2022 akşam saatlerinde yapılan zammın sadece bir bölgede geri alındığının açıklanmasına rağmen halk bu karara razı olmadı ve olaylar artarak devam etmiştir. Başlatılan protesto gösterileri iki gün içinde Almatı ve ülke genelindeki diğer şehirlere yayılarak şiddetini arttırmıştı. Belediye ve Valilik binalarına yürüyüşe geçen halk bazı kentlerde Belediye ve Valilik binalarını işgal etmişlerdir. Gösterilerde güvenlik güçleri ile protestocular arasında çatışmalar yaşandı. Özellikle ülkenin güneyindeki Almatı kentinde polis araçlarını ateşe veren ve devlet binalarına giren protestoculara, güvenlik güçleri göz yaşartıcı gaz ile ses bombasıyla müdahale etti (Ayyıldız, 2022).

Protestoların yayılması sonucu 4 Ocak'ta Mangistau ve Almatı'da ilan edilen OHAL, 5 Ocak'ta ülke genelinde 19 Ocak 2022 tarihine kadar olağanüstü hal (OHAL) ilan edildi. Halkın talebi üzerine, 05 Ocak 2022'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, protestolardan sorumlu tuttuğu hükümetin istifasını kabul etti. Başbakan görevine geçici olarak Alihan Smaylov'un atandığını bildirdi, 11 Ocak 2022 tarih itibariyle bu göreve asaleten atandı (Ayyıldız, 2022).

Bu süreçte Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, 5 Ocak'ta teröristlere karşı Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütünden barış gücü desteği istedi. Rusya başta olmak üzere KGAÖ üyesi ülkeler (Rusya, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Tacikistan ve Ermenistan) çağrıya olumlu cevap vermişlerdir ve Kazakistan'da 2 bin 500 barış gücü konuşlandırma kararı almıştı. Rusya Savunma Bakanlığı, Kazakistan'ın talebi üzerine 5 Ocak'ta ülkeye hava indirme birlikleri gönderildiğini duyurdu. Olaylara karışmayan halkın yabancı asker davet edilmesine büyük tepki göstermesine rağmen, Cumhurbaşkanı televizyon kanallarında doğru olan şeyi yaptıklarına dair açıklamalar yapmıştır (Euronews 2022).

Ülkenin İstihbarat Şefi ve birçok üst düzey yetkili görevden alınmış ve yerine yeni atamalar gerçekleştirilmiştir. Bu da Nazarbayev ekibinin tasfiyesi olarak değerlendirilmektedir. Protestoların patlak vermesiyle görevden alınan eski Ulusal Güvenlik Komitesi Başkanı Karim Masimov da "vatana ihanet" şüphesiyle gözaltına alındı (BBC News, 2022).

Kazakistan'daki son gelişmeleri değerlendirecek olursak, XX. yüzyıl boyunca süren Sovyet baskısından sonra ilan edilen Kazakistan bağımsızlığının üzerinden 30 yıl geçmesine rağmen, Kazak halkına verilen egemenlik, özgürlük, demokrasi ve adil gelir dağılımı sözlerinin tutulmadığını, Kazak halkının yönetime karşı güveni ve sabrı kalmadığını göstermiştir. Bölgede, özellikle protestoların başladığı Batı Kazakistan'da, bulunan zengin maden kaynaklarından elde edilen gelirin halka refah olarak yansımaması da olayların büyümesinde etkin rol oynamıştır. Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in yakın çevresinin yolsuzluk, kayırmacılık ve iş insanları üzerindeki baskı iddialarının, ayrıca devlet görevlileriyle ilgili rüşvet iddialarının artması da olayların büyümesinde etkili olmuştur.

Bazı kaynaklar bu olayları Nazarbayev ve Tokayev arasındaki güç mücadelesi olarak değerlendirmektedir. Ocak 2022'de olan gelişmeler bunu kanıtlamaktadır. Bu olaylar sırasında Nazarbayev'in sessizliğini koruması, onun ülke dışına kaçtı söylentilerine neden olmuştur. Aynı zamanda 5 Ocak 2022'de Cumhurbaşkanı Tokayev, Kazakistan Cumhuriyeti Güvenlik Konseyi Başkanlığı görevini üstlendiğini duyurmuştur. Bununla birlikte 28 Ocak 2022'de düzenlenen, Meclis'te çoğunluğa sahip iktidar partisi Nur Otan'ın 21. Olağanüstü Genel Kurulunda Kasım Cömert Tokayev, oy birliğiyle partinin genel başkanı olarak seçildi (Euronews 2022).

Bu görevi eski Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'den devralan Tokayev, yaptığı konuşmasında “Hükümet, sosyal ve ekonomik durumun ciddi bir şekilde kötüleşmesine izin verdi. Talimatlar, planlar, hedefler sıklıkla kağıt üzerinde kaldı” dedi, ülkenin tamamen yenilenmesi ve dönüşmesi gerektiğinin altını çizen Tokayev, Nur Otan Partisinin de yenilenmesi gerektiğini söyledi. Cumhurbaşkanı olarak şeffaf ve dürüst siyasi rekabetin garantörü olarak hizmet edeceğini kaydeden Tokayev, anayasal görevinin tüm iktidar dallarının uyumlu çalışmasını ve devlet organlarının halka karşı sorumluluğunu sağlamak olduğunu dile getirdi. Tokayev ayrıca, eski Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in tarihi liyakatine saygı duymaya, başarılarını ön plana çıkarmaya ve muhtemel yanlış hesaplamaları ülkesinin gelecekteki liderlerine bir uyarı olarak bırakmaya çağırdı (Euronews 2022).

Sonuç olarak, 2022 yılına kadar Kazakistan, Orta Asya bölgesinde istikrarlı ve dinamik gelişen, aynı zamanda siyasi reformları başarılı bir şekilde uygulayan ülke olarak bilinmekteydi. 30 yıllık bağımsızlık sürecinde kabul ettiği ve uygulamaya başladığı 2030 ve 2050 Gelişme Stratejileri, Kazakistan’ın kararlı bir şekilde ilerlemeye çalıştığını göstermektedir. Bununla birlikte, Kazakistan’da Ocak 2022’de yer alan olaylar ülkede iktidar transiti sürecinin yanı sıra çözüme kavuşmayan birçok sosyal ve ekonomik sorunların mevcut olduğunu göstermiştir. Ocak olaylarının daha yeni olmasından, sebep ve sonuçlarının yeterince araştırılmadığından dolayı Kazakistan’da yer alan gelişmelerin değerlendirilmesinin önümüzdeki dönemde yapılması daha uygun olacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

1991 yılından bu yana Orta Asya bölgesinde lider ülke olarak kabul edile gelen Kazakistan'ın siyasi sisteminin ve özelliklerinin yanı sıra siyasi reformlar stratejilerinin araştırılması, diğer Orta Asya ülkeleri için siyasi reformlar ve iktidar geçişi konusunda model geliştirilmesi bakımından önemlidir. Kazakistan'daki demokrasi sistemine geçiş sürecini teorik bakımdan incelediğimiz zaman, güçlü merkezîyetçi sistemin, hatta "süper cumhurbaşkanlığı" Cumhuriyetin kurulduğunu, bu süreç içinde siyasi çoğulculuk sisteminin yeterince gelişmediği, siyasi kültürünün halen yerine oturmadığını görebiliriz.

Bağımsız Kazakistan'ın milli devletini oluşturması, ulusal yapısını sağlamlaştırması ve modern yapıyı kurması esnasında anayasada ortaya konulan kimi esaslar, Cumhurbaşkanlığı'nın güçlü olması üzerine bina edilmiştir.

"Süper-cumhuriyet" şeklinde tanımlanan bu siyasal düzen ve anlayışta güç tek elde, Cumhurbaşkanı'nda toplanmaktadır. Bunun altında yatan yegâne sebeplerden birisi ise ülkenin içine düştüğü kimi kriz anlarında, hızlı ve etkili karar alma zorunluluğudur. Ülkenin ekonomik ve sosyolojik durumunda ortaya çıkan düzelmeler, siyasal alandaki yenileşmelere de kapı aralamıştır. Bu ülke önceki dönemde "süper cumhurbaşkanlık" olarak adlandırılan siyasal sistemle olumlu yönde gelişimini sağlayabilmiştir. 2017 reformları ile süper başkanlık sisteminden başkanlık sistemine sorunsuz dönüşümü sağlamaya çalışmıştır.

Cumhurbaşkanlığının üstünlüğüne dayalı olan Kazakistan siyasi sistem modelinin güçlü tarafı yüksek yönetilebilirliği, zayıf tarafı ise, bu sistemde kontrol ve dengelerin yetersizliği idi. Açıklanan reformlar aracılığıyla Kazakistan zayıf olan unsurları güçlendirerek, dengeleri sağlamaya çalışmıştır.

1995 yılında kabul edilen Kazakistan Anayasası'nda yürütmenin dengesiz bir şekilde güçlendirilmesi birçok taraftan siyasi sistemin işleyişine olumlu kazanımlar sağlamasına rağmen bu gelişmelerin olumsuz yönleri nedeniyle Kazakistan'da otoriter anlayışının yerleşmesine vesile olmuştur. Ancak 2007 ve 2017 yıllarında Kazakistan Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri ile yasama organı yürütme organı karşısında güçlendirilmiş ve bağımsız organ haline getirilmeye çalışılmıştır.

Devlet Başkanının iradesi belirleyici olması ile birlikte siyasi sistemde güçler arasında bir denge mekanizması kurulmaya ve Cumhurbaşkanının yetkileri sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

Demokrasiye geçiş sürecinin ara sonuç ve neticeleri değerlendirilirken, Kazakistan'ın siyasi reformlar stratejisinde bazı noksanlıklar ve eksikliklerin mevcut olduğunu görebiliyoruz. Bazılarını şu şekilde belirtebiliriz (Seylehanov, 2009: 74-75):

- Yargının gerçekten bağımsız olmasına henüz ulaşamamış; hukukun üstünlüğünü, vatandaşların hak ve özgürlüklerini sağlayan hukuk devlet ilkesi yeterli derecede uygulanamamıştır;

- Birey ve devlet eşitliğinin yasal temeli geliştirilememiştir, bu ise devlet (bürokrasi) tarafından bireysel haklarının bastırılmasına yol açabilmektedir;

- Özel mülkiyetin korunmasının (demokrasinin ekonomik temelleri) net ve kesin garantisi bulunmamaktadır;

- Siyasi diyalog kültürü ve muhalefetin sisteme entegrasyonu mekanizması gelişmemiştir.

- Demokratik kültür gelişmemiştir; devlet tarafından sistematik bir şekilde demokrasi ideolojisi propagandası yapılmasına rağmen demokrasi bir yaşam tarzı olarak değil, daha çok kurulan bir dizi kuruluş olarak düşünülmektedir;

- Oligarşik sermaye ile beraber hareket eden devlet bürokrasisinin bencil çıkarları demokratikleşme sürecini engellemektedir.

Kazakistan'daki Ocak 2022'deki olayları bu eksiklikleri net bir şekilde göstermiştir.

Sonuç olarak, 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan genç Kazakistan Cumhuriyeti'nin doğum sancılarını atlatabildiğini, kendi ayakları üzerine kalkabildiğini, iç politikasında birçok sorunlarını çözdüğünü, bu yolda ciddi ve farklı iç ve dış tehditlerinin üstünden gelebildiğini belirtmemiz gerek. Kazakistan, bugün Orta Asya devletleri içinde siyasi reformlar ve demokratik gelişme bakımından yüksek performans ve istikrarlı gelişim göstermektedir. Ocak 2022'de yaşanan olaylar, bu gelişmelerin yetersiz olduğunu, ancak bu reformların bundan sonraki süreçte Kazakistan

Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev'in başkanlığında devam edeceğini ve iktidarın Kazak halkının taleplerini dikkate alacağını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullayev, Natig ve Elma, Fikret (2009), Sovyetler Birliği'nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi, *Journal of Qafqaz University*, No 26, Sayı 1, ss. 71-87
- Alkan, Haluk (2007), Seçkinler rekabeti ve otoriter kurumsallaşma arasında Kazakistan'da siyasal sistem, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 2. Sayı: 4. ss.1-28
- Alkan, Haluk (2011), *Orta Asya Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*. Ankara: USAK Yayınları
- Amangaliyeva, M. (2010), *Kazakistan'da kamu yönetimi reformları (1991-2010)*. Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Aşimbayev, D. ve Hlyupin, V. (2008), *Kazakhstan: istoriya vlasti i opit rekonstruksii*. Almatı
- Aşimbayev, M. (ed.) (2001), *Suverenniy Kazahstan ne rubeje tysyaçetiy: Sbornik statey*. Astana: Yelorda
- Aydınğün, Ayşegül ve Tüfekçioğlu, Hayati (2012), Avrasya'nın Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke: Kazakistan, (Der.). *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi
- Ayyıldız, Huri Kaptan (2022, 14 Ocak), Kazakistan'da son durum: 4 bölgede daha OHAL kaldırıldı, <https://qha.com.tr/haberler/politika/kazakistan-da-son-durum-4-bolgede-daha-ohal-kaldirildi/367665/>
- Baygarin, Meyrambek (2011, 2 Aralık), 20 let nezavisimosti: 2007 – v Kazahstane formiruetsya sobstvennaya model političeskogo tranzita, *Kazinform*, http://www.inform.kz/ru/20-let-nezavisimosti-2007-v-kazahstane-formiruetsya-sobstvennaya-model-politicheskogo-tranzita_a2423485
- BBC News (2022, 8 Ocak), Zaderjan eks-glava Komiteta Natsbezopasnosti Kazahstana Karim Masimov, , <https://www.bbc.com/russian/media-59919351>

- BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı (1993), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı
- Bohr, Annette et al. Kazakistan: ispitaniye “tranzitom” vlasti (2019), London: Chatham House, the Royal Institute of International Affairs. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/CHHJ8054-RUSSIAN-Kazakhstan-Report-FINAL.pdf>
- Bozatay, Ş. ve Şahnagil, S. (2020), Kırgızistan ve Kazakistan’da Bağımsızlık Sonrası Değişen Siyasal Sistemin Doğası ve Kamu Yönetimi Reform Süreçleri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı, 338-367
- Bulut, Remzi (2014), SSCB’nin Dağılması ve Rusya Federasyonu’nda Serbest Piyasaya Geçiş, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, ss.7-19
- Bülbül, M. (2008), Kazakistan Cumhuriyeti’nde yürütme ve yasama fonksiyonu, *Yasama Dergisi*. Sayı 8. Ocak-Nisan 2008. s.65-101
- Çapa, Mesut (2019), Sovyetler Birliği’nin Dağılması: Kazakistan Cumhuriyeti’nin Bağımsızlık Sürecinde Türkiye Kazakistan Münasebetleri, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 17, ss. 1-23
- “Çego dostigla gosprogramma “Nurlı jol” za pyat let. İtogi”, (2019, 22 Ekim), <https://liter.kz/10622-chego-dostigla-gosprogramma-nurly-gol-za-pyat-let-itogi/>
- Çetin, Nur (2015), Kazakistan. Sosyal Dinamikler, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013*, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi
- Çetin, Nur (2016), *Kazakistan Siyasal Sisteminde Başkanlık Modeli*, Ankara: Öztepe
- Çetin, Nur (2017), Kazakistan’da Başkanlık Sisteminin Gelişimi: Dünden Bugüne, Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi: Türkistan Forumu III «Küreselleşme Sürecinde Türk Dünyasının Geleceği» Bildiri Kitabı, ss.894-916
- Çetin, Nur (2021), Nursultan Nazarbayev’in Liderliği ve Türkiye-Kazakistan İlişkilerine Etkisi, *Türkiye - Kazakistan İlişkileri*, ed. H. Acar, Ankara: Nobel

- Demirci, Hikmet (2020), İlk Dönem Kazakistan Cumhuriyeti'nde Milliyetçilik ve Millî Kimlik (1991-2019), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (1), ss.321-342
- Eski devirden günümüze Kazakistan ve Kazaklar (2013), Kazakistan İlimler Akademisi, çev. A.Kara, İstanbul: Selenge Yayınları
- Euronews (2022, 28 Ocak), Kazakistan'da Cumhurbaşkanı Tokayev, iktidar partisi Nur Otan'ın genel başkanlığına seçildi, Euronews, 28 Ocak <https://tr.euronews.com/2022/01/28/kazakistan-da-cumhurbaskan-tokayev-iktidar-partisi-nur-otan-n-genel-baskanl-g-na-secildi>
- Gorbaçenko, Sergey (2021, 19 Nisan), Konstitutsionnaya reforma v Respublike Kazahstan v 2017 g., <https://ilex.by/news/konstitutsionnaya-reforma-v-respublike-kazahstan-v-2017-g/>
- Gömeç, Saadettin Yağmur (2015), *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları
- Gregory, Paul (2004), *The Political Economy of Stalinism, Evidence from the Soviet Secret Archives*, Cambridge University Press, digamo.free.fr/stalpoleco.pdf
- Gündoğdu, A. ve Güler, C. (2017), Kazakistan'ın bağımsızlığının tanınma süreci ve Türk kamuoyundaki yankıları, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36 (61), ss.75-94
- Gürkan, Ülker (1964), S.S.C.B. Siyasi Rejiminin Ana Hatları, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, ss. 155-198
- İbragimova, Elina ve İlyina, Nina (2017, 3 Şubat), Kazahstan ne stanet parlamentskoy respublikoy, <http://www.vedomosti.ru/politics/articles/2017/02/03/676049-kazahstan-parlamentskoi-respublikoi>
- İmaşova Çetin, Nur (2017), Sovyetler Birliği'nin Ulusal Siyasetine Bir Darbe Olarak Jeltoksan, Uluslararası Demokrasi Sempozyumu: Darbeler ve Tepkiler, Giresun Divan, ss.399-409
- Jandıbayev, Kayrat (2017, 13 Şubat), Modernizatsiya 2.0: Vajnie etapy stanovleniya Kazahstana (Obzor), *Strategy 2050*. <https://strategy2050.kz/ru/news/42711/>

- Jandıbayev, Kayrat (2017, 2 Şubat), Modernizatsiya 1.0: Stanovlenie i etapy razvitiya (Obzor), *Strategy 2050*. <https://strategy2050.kz/ru/news/42452/>
- Kara, Abdulvahap ve Yeşilot, Okan (2011), *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği
- Kayzer, Markus vb. (2014), Sosuşestvovanie etniçeskih grupp v Kazahstane, Konrad Adenauer Stiftung, [https://www.zef.de/uploads/tx_zefportal/Publications/mkaiser_download_Ru%20Studie%20Zusammenleben%20der%20ethnischen%20Gruppen%20final%20\(180016564\).pdf](https://www.zef.de/uploads/tx_zefportal/Publications/mkaiser_download_Ru%20Studie%20Zusammenleben%20der%20ethnischen%20Gruppen%20final%20(180016564).pdf)
- Kazakistan 2050 Stratejisi: Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti*, Almatı, 14.12.2012, http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakistan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevtyn-kazakistan-halkyna-zholdaay-2012-zhylgy-14-zheltoksan
- Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev, iktidar partisi başkanlığına seçildi (2022, 28 Ocak), *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kazakistan-cumhurbaskani-tokayev-iktidar-partisi-baskanligina-yeniden-secildi-41992385>
- Khairmukhanmedov, Nurbek (2017), Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Başkanlık Sisteminin yapısal özelliği ve sorunları. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(5), ss. 1432-1451
- Konstitutsii SSSR i RSFSR (1918-1978) Sayt Konstitutsii RF, constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/
- Konstitutsionnyy zakon Respubliki Kazakhstan ot 20 iyulya 2000 goda № 83-II O Pervom Prezidente Respubliki Kazakhstan – Yelbasy. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1019103
- Konstitutsiya, 2019, Qazaqstan Respwblıkası Prezidentiniñ resmı saytı, http://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitution
- Kussainova, Meiramgul (2021, 28 Nisan), Kazakistan'ın Kurucu Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Kazakistan Halk Asamblesi Başkanlığından çekildiğini duyurdu, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistan-in-kurucu->

cumhurbaskani-nazarbayev-kazakistan-halk-asamblesi-baskanligindan-cekildigini-duyurdu/2223419

Laumulin, Murat (1999), *Uluslararası ilişkilerde Kazakistan: güvenlik, jeopolitika, siyaset, bilim*. KC Cumhurbaşkanlığı Kazakistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Almatı: Elorda

Nazarbayev, Nursultan (2000), *Poslanie Kazahstanskomu Narodu*, Ekim 2000, www.akorda.kz

Nazarbayev, Nursultan (2005, 18 Şubat), *Kazahstan na puti uskorennoy ekonomičeskoj, sotsialnoy I politiçeskoj modernisatsii*, Poslanie narodu Kazahstana, www.parlam.kz/ru/presidend-speech/4

Nazarbayev, Nursultan (2012), *Kazakistan Yolu*, Ankara: Kazakistan Büyüelçiliği

Nazarbayev, Nursultan (2012, 14 Aralık). «Qazaqstan-2050» Strategiyası: qalıptasqan memlekettiñ jaña sayası bağıtı Qazaqstan Respwblıkası Prezidentiniñ resmı saytı. http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakistan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevtyñ-kazakistan-halkyna-zholdauy-2012-zhylgy-14-zheltoksan

Nazarbayev, Nursultan (2014, 11 Kasım), “Nurlı Jol – Put v buduşee”, <https://elbasylibrary.gov.kz/ru/content/nurly-zhol-put-v-budushchee>

Nazarbayev, Nursultan (2014, 18 Ocak), “Kazahstanskiy put – 2050: edinaya tsel, edinye interesy, edinoe buduşee”, <https://elbasylibrary.gov.kz/ru/content/kazahstanskiy-put-2050-edinaya-cel-edinye-interesy-edinoe-budushchee>

Nazarbayev, Nursultan (2017, 31 Ocak), “Memleket başsısı N.Nazarbayevtıñ Kazakistan halkına joldauı”, Qazaqstan Respwblıkası Prezidentiniñ resmı saytı. www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvary-a-2017-g

Nazarbayev, Nursultan (2019, 19 Mart). Memleket başsısı Nursultan Nazarbaevtıñ Qazaqstan xalqına ündewi,

www.akorda.kz/kz/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/memleket-basshysy-nursultan-nazarbaevtyn-kazakistan-halkyna-undeui

Olcott, Martha (1995), *The Kazakhs*, Yer. Stanford University Press

Olcott, Martha (1997), *Kazakhstan (Der.)*, Glenn E. Curtis, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan And Uzbekistan - Country Studies. Washington: Us Government Printing

Özsoy, İsmail (2006), Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler, *Bilig Dergisi*, Sayı 39, ss.163-194

Plan natsii – 100 konkrenih şagov po realizatsii pyati institutsionalnih reform Glavy gosydarstva Nursultana Nazarbayeva, (2015), https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31977084#pos=127;-22 (Mayıs 2015)

Prezident Respubliki Kazahstan (2022), <https://www.akorda.kz/ru/president/president>

Prezidentom Kazahstana izbran Tokayev, www.zakon.kz/4972967-prezidentom-kazahstana-izbran-tokaev.html (10.06.2019)

Qazaqstan Respwblıkası Ortalıq saylaw komıssiyası (2019, 10 Haziran). 2019 jılǵı 9 mawsımda bolǵan Qazaqstan Respwblıkası Prezidentiniń kezekten tıs saylawınıń qoritındıları twralı
xabar. <https://www.election.gov.kz/kaz/news/slider/index.php?ID=5291>

Qazaqstan Respwblıkasınıń Prezidenti (2022). Qazaqstan Respwblıkası Prezidentiniń resmi saytı. <https://www.akorda.kz/kz/president/president>

Qazaqstan Respwblıkası Prezidentiniń 2003 jılǵı 17 jeltosqandaǵı N 1251 Jarlıǵı. Qazaqstan Respwblıkasında ölim jazasına moratoriy engizw twralı. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U030001251_

Sancaktar, Caner (2011), Sovyetler Birliǵi'nin Çöküşü: Deǵışim, Kapitalizme Geçiş ve Parçalanma, içinde Ed. Hasret Çomak, *Dünya Jeopolitiǵinde Türkiye*, ss.523-570

Sapanov, S. ve Arzikulov, A. (2015), Institut Prezidentstva i Voprosı Transformatsii Politiçeskoy Sistemi Kazahstana, *Kazakistan Spekr.* Sayı: 1 (71), ss.46-53

- Saparbekuly, Abzal (2020, 6 Temmuz), “Kazakistan’ın atılımı: Nazarbayev’in ülke tarihindeki rolü”, *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kazakistan-in-atilimi-nazarbayevin-ulke-tarihindeki-rolu/1901046>
- Satpayev, D. (2006), Osobennosti političeskogo razvitiya Kazahstana, *Tsentralnaya Aziya Sobstvennyy Vzglyad*, Almatı, ss.45-58
- Satpayev, Dosım (2017, 27 Ocak), Dosım Satpaev: Podgotovka k tranzitu vlasti uskorilas’, *Forbes Kazakhstan*, https://forbes.kz/process/expertise/dosyim_satpaev_podgotovka_k_tranzitu_vlasti_uskorilas
- Serdaliyeva, Aygerim (2018), *1995 Anayasası'na Göre Kazakistan Hükümet Sistemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Erzincan
- Seylehanov, E. (2009), *Političeskaya Sistema Respubliki Kazahstan*, Almatı: Elorda
- Sovet inostrannykh investorov pri Prezidente Respubliki Kazahstan (2020), Şevron v Kazahstane, <https://fic.kz/ru/kfica/members/9>
- Strategii i programmi, (2021), https://www.akorda.kz/public/ru/official_documents/strategies_and_programs
- Şadıhanov, E. (2006), Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde etkili olan bölge sorunları ve milliyetçilik hareketleri, *Journal of Sociological Studies*, İstanbul, Sayı 33, ss.1-22
- The Constitution of The Republic of Kazakhstan, 1995, <https://parlam.kz/en/constitution>
- Trueman, C.N. (2015, 25 May), *New Economic Policy*, The History Learning Site, <https://www.historylearningsite.co.uk/modern-world-history-1918-to-1980/russia-1900-to-1939/new-economic-policy/>
- Türk Cumhuriyetleri Anayasaları* (2017), Ankara: TÜRKPA Yayınları

Yağmur, Devrim (2019), Doğal Kaynak Laneti ve Kazakistan'ın Ekonomi Politikaları, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara

Yılmaz, Serdar (2019, 16 Aralık), 1991-1997 Arası Kazakistan siyaseti: Asya'da yükseliş ve bilge liderliğe doğru, Millî Strateji Araştırma Kurulu. <https://millidusunce.com/misak/1991-1997-arasi-kazakistan-siyaseti-asyada-yukselis-ve-bilge-liderlige-dogru/>

“100 konkretnyh şagov”: Kazahstan reşitelno nameren modernizirovatsya” (2021, 25 Mart), *Ritm Evrazii*, <https://www.ritmeurasia.org/news--2021-03-25--100-konkretnyh-shagov-kazahstan-reshitelno-nameren-modernizirovatsja-53880>

1993 Kazakistan Anayasası, <https://ru.wikisource.org/wiki/>